

KYMENLAAKSON AMMATTIKORKEAKOULU
Sosiaalialan koulutusohjelma / Kasvatus- ja perhetyö

Laura Helminen ja Eevi Huttunen

ÄLÄ LYÖ MUA – Lasten keskinäinen väkivalta ilmiönä ja erilaisten toimintamallien
hyödyt ammattilaisille

Opinnäytetyö 2010

TIIVISTELMÄ

KYMENLAAKSON AMMATTIKORKEAKOULU

Sosiaalialan koulutusohjelma / Kasvatus- ja perhetyö

HELMINEN, LAURA

HUTTUNEN, EEVI

ÄLÄ LYÖ MUA - Lasten keskinäinen väkivalta ilmiönä ja erilaisten toimintamallien hyödyt ammattilaisille

Opinnäytetyö

59 sivua + 3 liitesivua

Työn ohjaaja

Lehtori Paulette Etelävuori

Toimeksiantaja

Kymi-Care

Marraskuu 2010

Avainsanat

aggressiivisuus, väkivalta, kiusaaminen, sosiaaliset taidot, kiintymyssuhdeteoria

Opinnäytetyömme tutkii lasten keskinäistä väkivaltaa, sekä lasten ja nuorten keskinäinen väkivalta -seminaarin työpajojen toimintakäytäntöjä. Seminaari järjestettiin Kymenlaakson ammattikorkeakoululla, Kuusankosken toimipisteessä 3.9.2010. Lähtökohtana työssämme oli lapsen kehityksen yhteys aggressiiviseen käyttäytymiseen mm. varhaisen kiintymyssuhteen, turvallisuuden tunteen ja sosiaalisten taitojen näkökulmasta.

Tutkimusaineistomme on koottu palautekyselylomakkeista, johon laadimme omat avoimet kysymykset. Kysely toteutettiin Lasten ja nuorten keskinäinen väkivalta -seminaarin yhteydessä työpajatyöskentelyyn osallistuneille sosiaalialan ammattilaisille.

Teoreettisen kyselyn mukaan lasten keskinäinen väkivalta on yleistä ja sitä esiintyy niin fyysisenä, psyykkisenä kuin henkisenä väkivaltana. Kyselyn vastausten mukaan ammattilaiset saivat työpajoista käyttöönsä uusia ideoita ja toimintamalleja omaan työhönsä.

ABSTRACT

KYMENLAAKSON AMMATTIKORKEAKOULU

University of Applied Sciences

Social care

HELMINEN, LAURA

HUTTUNEN, EEVI

DON'T HIT ME – Children's Mutual Violence as a Phenomenon and Different Patterns Benefits to Professionals

Bachelor's Thesis

59 pages + 3 pages of appendices

Supervisor

Paulette Etelävuori, Senior Lecturer

Commissioned by

Kymi-Care

November 2010

Keywords

aggression, violence, bullying, social skills, attachment theory

The subject of the study was children's mutual violence and the workshop methods of children's and young's mutual violence-seminar. The seminar was organized in Kymenlaakso University of Applied Sciences, Kuusankoski facility in September 3rd in 2010.

Theoretical starting point was the growth of a child, violence and bullying as a phenomenon. The theoretical section includes terminology on aggressive behavior, social skills and early attachment.

The study is based on a questionnaire research. The questionnaire was given out to the seminar participants who were taken part in the seminar workshops. Participants of the seminar were professionals of social services.

The theoretical questionnaire shows that children's mutual violence is common and it can be physical, mental and emotional. The study shows also that participants got new ideas to their jobs from workshops.

SISÄLLYS

TIIVISTELMÄ

ABSTRACT

1	JOHDANTO	6
2	LASTEN JA NUORTEN KESKINÄINEN VÄKIVALTA -SEMINAARI	7
3	AGGRESSIO	8
	3.1 Aggression määritelmä	8
	3.2 Proaktiivinen ja reaktiivinen aggressio	8
4	VÄKIVALTA	9
	4.1 Lapseen kohdistuva väkivalta	10
	4.2 Lapsi väkivallan tekijänä – millainen on väkivaltainen lapsi	10
	4.3 Sukupuolten väliset erot väkivaltakäyttäytymisessä	12
5	KIUSAAMINEN VÄKIVALLAN ILMIÖNÄ	12
	5.1 Kiusaamisen muotoja	14
	5.1.1 Koulukiusaaminen	14
	5.1.2 Kiusaaminen alle kouluikäisten parissa	15
	5.1.3 Kiusaaminen ryhmäilmiönä	16
	5.2 Kiusaajan ja kiusatun piirteitä	17
	5.2.1 Millainen on kiusaaja	17
	5.2.2 Millainen on kiusattu	19
	5.3 Kiusaamisella on kauaskantoiset seuraukset	20
	5.3.1 Seuraukset kiusatulle	20
	5.3.2 Seuraukset kiusaajalle	21
6	LAPSEN VARHAISKASVATUKSEN MERKITYS AGGRESSIIVISUUDEN SYNNYSSÄ	22
	6.1 Lapsen varhainen kehitys ja kiintymyssuhde	24
	6.1.1 Lapsen varhainen kehitys vuorovaikutuksessa	24
	6.1.2 Bowlbyn kiintymyssuhdeteoria	26

6.2	Perheen merkitys lapsen turvallisuuden tunteen ja tunteiden kehityksessä	29
7	YMPÄRISTÖN MERKITYS LAPSEN AGGRESSIIVISUUDEN SYNNYSSÄ	31
7.1	Lapsen sosiaaliset taidot ja vuorovaikutus	32
7.1.1	Lapsi oppii sosiaalisia taitoja leikin avulla	32
7.1.2	Sosiaalisten taitojen heikko kehitys yhteydessä aggressiivisuuteen	33
7.2	Päiväkoti ja koulu lapsen kasvuympäristönä	33
7.3	Ystävyys ja toverisuhteet voimavarana	36
7.4	Median vaikutus lapseen	37
8	LASTEN JA NUORTEN KESKINÄINEN VÄKIVALTA -SEMINAARIN TYÖPAJAT	40
8.1	Sosiaalinen media ja nettikiusaaminen	40
8.2	Järjestötoiminta	41
8.3	Aggression portaat	41
8.4	KiVa Koulu	42
8.5	Lapsen tapaturma – Vahinko vai keskinäistä väkivaltaa	44
8.6	Nuorisovaltuusto ja nuorten osallisuus	44
8.7	Vertaissovittelu	45
8.8	Puheeksiotto	46
8.9	Itseen kohdistuva väkivalta	46
9	TUTKIMUS	47
9.1	Tutkimuksen taustatiedot ja toteuttaminen	47
9.1.1	Tutkimusongelmat ja tavoite	47
9.1.2	Tutkimuksen toteuttaminen	48
9.2	Tutkimustulokset	49
9.3	Tutkimuksen yhteenveto	52
10	POHDINTA	52
	LÄHTEET	55
	LIITTEET	
	Liite 1. Lasten ja nuorten keskinäinen väkivalta -seminaaripäivän ohjelma ja aikataulu	
	Liite 2/ 2 Palautekyselylomake	

1 JOHDANTO

Tämä opinnäytetyö sai alkunsa yhteistyössä Kymenlaakson ammattikorkeakoulun kanssa kevättalvella 2010, jolloin Kymenlaakson Ammattikorkeakoulu oli järjestämässä yhteistyössä Etelä-Suomen Aluehallintoviraston kanssa Perhe- ja lähisuhdeväkivalta – teemaseminaaria syksyllä 2010 (liite 1). Aiheena oli tänä vuonna lasten ja nuorten keskinäinen väkivalta.

Kiinnostuimme aiheesta, koska se oli ajankohtainen ja halusimme saada lisää tietoa lasten keskinäisestä väkivallasta ilmiönä. Rajasimme aiheemme varhaiskasvatukseen, eli alle 10-vuotiaisiin lapsiin, sillä suuntaudumme molemmat kasvatus- ja perhetyöhön. Opinnäytetyön aihe toi rajauksen myötä oman haasteensa, sillä pienten lasten keskinäistä väkivaltaa on tutkittu vielä hyvin vähän.

Tavoitteenamme oli selvittää teoreettisesti, kuinka yleistä lasten keskinäinen väkivalta on ja millaista väkivaltaa lasten keskuudessa esiintyy. Lasten ja nuorten keskinäinen väkivalta-seminaari antoi mahdollisuuden kerätä tietoa osallistujilta tutkimustamme varten. Osallistujat olivat sosiaali- ja terveysalan ammattilaisia, joka lisäsi tutkimuksemme luotettavuutta. Tavoitteenamme oli myös tutkia seminaarin työpajojen toimintakäytäntöjen hyötyjä ammattikasvattajien näkökulmasta.

Lapseen kohdistuva väkivalta mielletään helposti väkivallaksi, jossa aikuinen kohtelee lasta kaltoin. Lapsi voi joutua kuitenkin väkivallan kohteeksi niin koulussa, päiväkodeissa kuin harrastustustenkin parissa. Kiusaaminen on yleinen ilmiö kouluissa ja sen ennaltaehkäisyyn on kehitetty erilaisia menetelmiä. Kiusaamista tapahtuu myös päiväkodeissa, ja Alsakerin ja Valkanoverin tutkimuksen mukaan kiusaaminen on yhtä yleistä alle kouluikäisten keskuudessa kuin vanhempien lasten keskuudessa. Tutkittua tietoa päiväkotikiusaamisesta on kuitenkin vielä vähän. (Kirves 2010, 8.)

Lapsella on oikeus turvalliseen kasvuympäristöön. Esimerkiksi kouluissa koululainsäädännön mukaan opetuksen järjestäjä on velvoitettu huolehtimaan siitä, etteivät oppilaat joudu häirinnän, väkivallan tai kiusaamisen kohteeksi koulussa. (Hamarus 2006, 54.) Lastensuojelulaki velvoittaa myös vanhemmat turvaamaan lapsen kasvun ja kehi-

tyksen sekä turvallisen kasvuympäristön (Lastensuojelulaki 13.4.2007/417). Väkiwalta vahingoittaa lasta, ja väkivallan kokemisella voi olla pitkäaikaiset seuraamukset.

Tämän opinnäytetyön teoriaosuus käsittelee, mitä väkiwalta on ja sen yleisintä muotoa, kiusaamista väkivallan ilmiönä. Teoriaosuudessa käsittelemme myös lapsen varhaista kehitystä ja vuorovaikutussuhdetta vanhempiin. Teoriaosuus taustoittaa mm. ympäristön, perheen ja median vaikutusta lapsen aggressiivisuuden syntyyn. Lisäksi opinnäytetyössämme esitellään Lasten ja nuorten keskinäinen väkiwalta -seminaarissa esiintulleita työpajojen toimintakäytäntöjä. Työpajoissa esiteltiin toimintamalleja lasten ja nuorten keskinäisen väkivallan ennaltaehkäisyyn. Tutkimusosuus koostuu seminaarin palautekyselylomakkeista saaduista tiedoista.

2 LASTEN JA NUORTEN KESKINÄINEN VÄKIIVALTA -SEMINAARI

Lasten ja nuorten keskinäinen väkiwalta -seminaari järjestettiin 3.9.2010 Kymenlaakson ammattikorkeakoululla, Kuusankosken toimipisteessä. Seminaari oli järjestyksessään neljäs perhe- ja lähisuhdeväkivaltaan pureutuva seminaarisarja. Päivän järjestäjänä toimi moniammatillinen työryhmä, joka koostui Etelä-Suomen aluehallintoviraston, järjestöjen, kuntien, hanketoimijoiden, Kymenlaakson ammattikorkeakoulun edustajista sekä koulun omista opiskelijoista. Aiemmissa seminaareissa aiheina ovat olleet mm. lapsen kokema perheväkivalta sekä väkivallan tunnistaminen. Jokainen järjestetty seminaari on kerännyt paljon, sekä sosiaali- ja terveysalan opiskelijoita, että ammatissa jo pidemmän aikaa toimineita. Tänä vuonna seminaari keräsi ulkopuolisia osallistujia 156 kappaletta, sekä lisäksi Kymenlaakson ammattikorkeakoulun opiskelijoita ja opettajia.

Meidän roolimme seminaarin järjestämisessä oli hankkia osalle työpajoista asiantuntevat esittelijät, sekä ohjeistaa työpajojen sisällöissä ulkopuolisia esittelijöitä ja vastata kokonaisuudessaan seminaarin työpajatyöskentelystä. Tehtävänämmä oli siis organisoida seminaaripäivän aikataulus työpajojen osalta, sekä hankkia tarvittavat tilat ja tarvikkeet työpajoille. Toimimme seminaaripäivän aikana ilmoittautumispisteellä, jossa jaoin osallistujat jo ennalta suunnittelemiimme ryhmiin, otimme vastaan osallistumisia ja jaoin osallistujille laatimamme palautekyselylomakkeen (liite 2). Ilta-päivällä olimme opastamassa osallistujia työpajoihin, joita oli yhteensä 10 kappaletta.

Työpajoissa esiteltiin toimintakäytäntöjä lasten ja nuorten keskinäisen väkivallan ennaltaehkäisyyn ja siihen puuttumiseen. Osa työpajoista oli toiminnallisia ja osa informatiivisia.

3 AGGRESSIO

3.1 Aggression määritelmä

Aggressio on suuttumuksen tunne, joka on eri asia kuin aggressiivinen käytös. Aggressio on synnynnäinen reaktiotapa ympäristön ärsykkeisiin. Aggression herättämät tunnereaktiot, kuten viha ja raivo, tarjoavat voiman esimerkiksi paeta, hyökätä ja puolustaa itseään. (Cacciatore 2009, 14.) Aggressio voi olla myös viesti, eli silloin se on tarkoitettu jollekulle, jonkun vastaanotettavaksi ja luettavaksi. Aggressio on osa kommunikaatiota, jolla ihminen viestii esimerkiksi pettymystään toisille ihmisille. (Sinkkonen 2008, 137.)

Aggressiivisuus eli väkivalta ja aggressio on hyvä erottaa toisistaan, vaikka ne liittyvätkin läheisesti toisiinsa ilmiöinä. Jokaisessa ihmisessä on luontaisesti aggressiota. Kyse ei siis ole häiriöstä vaan normaalista tunteesta. Toisen tahallinen vahingoittaminen, eli aggressiivinen käyttäytyminen, on yleensä merkki häiriöstä. Aggressiivisuutta voi ilmaista kielellisesti, ei kielellisesti ja fyysisesti. Aggressiivisuutta voi ilmaista myös suorasti ja epäsuorasti, tai se voi olla motivaatioperustaltaan puolustavaa tai hyökkäävää. (Pulkkinen 2002, 62; Kronqvist & Pulkkinen 2007, 155- 156; Keskinen & Hopearuoho - Saajala 1994, 45- 46.)

Aikuisilla on hienovaraisemmat ja huomattavasti monipuolisemmat mahdollisuudet ilmaista aggressiota kuin lapsilla, ja aikuiset osaavat käyttää taitavasti aggression ei-fyysisiä muotoja. Aikuisten voi olla vaikea hyväksyä lasten aggressiivisia tunteita, vaikka he itse ilmaisevat jatkuvasti aggressiotaan esimerkiksi riitelemällä partnerin kanssa. (Wais 2005, 111 - 112.)

3.2 Proaktiivinen ja reaktiivinen aggressio

Aggressiivisuus jaetaan reaktiiviseen ja proaktiiviseen aggressiivisuuteen. Reaktiivinen aggressio on kiihkeää, tunnepitoista ja räjähtävää reaktiota todelliseen tai kuvitel-

tuun uhkaan. Reaktiivisesti aggressiivinen lapsi on yleensä ryhmässä epäsuosittu ja joutuu helposti kiusatuksi, koska lapsi on äkkipikainen, suuttuu helposti ja on nyrkkipystyssä pienimmästäkin asiasta. Proaktiivinen aggressio on yleensä välineellistä, jolloin mukana ei aina ole välttämättä vihantunteita ja fysiologinen aggressiotila voi puuttua kokonaan. Lapset käyttävät aggressiota keinona saada mitä haluavat. Lapset voivat haluta esimerkiksi valtaa, näkyvyyttä ja ulkoisia hyötyjä kuten leluja tai rahaa. Proaktiivisesti aggressiivinen lapsi kiusaa yleensä tahallisesti muita, määräälee, pakottaa ja haluaa nolata toisia ilman syytä. Reaktiivisessa aggressiossa kehityksen riskitekijöitä voivat olla turvattomuuden kokemukset ja varhaisen vuorovaikutussuhteen ongelmat, sekä jos lapsi joutuu väkivallan tai kiusaamisen kohteeksi. Kehityksellisiä riskitekijöitä proaktiivisessa aggressiossa ovat lapsen saamat mallit esimerkiksi aggressiokäyttäytymisen malli kotoa, aggressiiviset kaverit tai filmatun väkivallan katselu. (Huhtanen 2007, 120 - 121.)

Kaksostutkimus kuusivuotiailla osoittaa, että ympäristötekijät selittävät noin 60 % reaktiivisesta ja proaktiivisesta aggressiivisuudesta, ja geenit vain 40 %. Molemmat aggressiomuodot ovat alttiina sosialisatiolle, esimerkiksi ennustamaton, kova ja uhkaava ympäristö voi johtaa lapsen reaktiivisiin aggression purkauksiin. Proaktiiviseen aggressioon voi opettaa puolestaan ylisalliva ympäristö, jossa lapsella ei ole rajoja. Lapsi oppii siis käyttämään aggressiota välineenä päämäärän saavuttamiseksi. Ankaran ja tylyn vanhemmuuden on todettu olevan yhteydessä lapsen reaktiiviseen ja proaktiiviseen aggressiivisuuteen. Reaktiivisesti aggressiivinen lapsi, jota aikuiset ovat kohdelleet huonosti, on edelleen altis joutumaan toisten lasten kaltoin kohtelemaksi myöhemmissä sosiaalisissa kanssakäymisissä. Tästä syntyy oravanpyörä, joka edelleen lisää lapsen reaktiivista aggressiota. Proaktiivinen aggressio on yleensä siedetympää ja proaktiivisesti aggressiivisella lapsella on usein ympärillään muita samalla tavalla aggressiivisiä lapsia. Reaktiivisesti aggressiiviset lapset ovat usein yksinäisempiä. (Caciatore 2007, 20 - 21.)

4 VÄKIVALTA

Aggressio on vain vihamielinen tunne kun taas väkivalta on vihamielinen teko, jonka tarkoituksena on vahingoittaa toista (Sinkkonen 2008, 136). Maailman terveysjärjestön käyttämän määritelmän mukaan väkivalta on fyysisen voiman tai vallan tahallista

käyttöä, tai sillä uhkaamista. Väkivalta kohdistuu joko ihmiseen itseensä, toiseen ihmiseen, ihmisryhmään tai yhteisöön. Väkivalta johtaa tai voi johtaa kuolemaan, psyykkisen tai fyysisen vamman syntymiseen, kehityksen häiriytymiseen tai perustarpeiden tyydyttämättä jäämiseen. (Koko perhe kierteessä 2007, 15.)

4.1 Lapsen kohdistuva väkivalta

Lapsiin kohdistuvan väkivallan määrittely on hankalaa, koska lapset altistuvat monella eri tavalla väkivallalle. Usein lapsiin kohdistuva väkivalta määritellään yksiselitteisesti aikuinen – lapsi-väliseksi väkivallaksi. Vaikka väkivalta koskettaa eniten silloin, kun se tapahtuu omassa kodissa tai tekijänä ovat omat vanhemmat, eivät aikuiset ole ainoa lapsiin kohdistuvan väkivallan tekijä. Lapset joutuvat väkivallan kohteeksi ja kokevat väkivaltaa muun muassa vertaisryhmissä, kuten koulussa ja päiväkodissa. Käytännössä väkivalta on läsnä lasten jokapäiväisessä elämässä, koska lapset voivat altistua väkivallalle myös kadulla tai harrastusten parissa. Lapsiin kohdistuvassa väkivallassa on erotettavissa eri muotoja; fyysinen, psyykinen, henkinen, kemiallinen ja taloudellinen väkivalta, sekä seksuaalinen hyväksikäyttö. Väkivallan voi erottaa aktiiviseen ja passiiviseen puoleen. Aktiivisella fyysisellä väkivallalla tarkoitetaan ruumiillista pahoinpitelyä ja passiivisella muun muassa nöyryyttämistä, pelottelua, pilkkäämistä ja huomiotta jättämistä. Lasten keskinäisessä väkivallassa passiivinen väkivalta on fyysistä väkivaltaa yleisempää. (Ellonen, Kivivuori & Kääriäinen 2007, 12, 15.)

4.2 Lapsi väkivallan tekijänä – millainen on väkivaltainen lapsi

Sinkkosen mukaan aggressiivisten lasten määrä on kasvanut viime vuosina ja lasten aggressiivinen oireilu on vaikeutunut. Yksi syy tähän on Sinkkosen mukaan se, että lapsen keskushermosto ei pysty suodattamaan ulkomaailmasta tulevia ärsykeitä ja ylistimulaatio pitää keskushermoston kroonisesti liian suurilla kierroksilla. Lapsen aivot, jotka ovat vielä keskentekoiset, eivät ehdi levätä eivätkä toipua nyky-yhteiskunnan informaatiotulvassa. Lapsella ei ole aikaa eikä rauhaa omaehtoiselle leikille, eikä mielikuvamaailman kehittämiseksi. Leikki vaatii joutenolon tilan ja vilkas sekä monipuolinen leikin ja fantasian maailma on puolestaan paras suoja väkivaltaista käytöstä vastaan. Jos lapsi on väkivaltainen, rikkoo jatkuvasti sääntöjä eikä tunne syyllisyyttä, voidaan puhua lapsuuden aikaisesta aggressiivisesta käytöshäiriöstä. Vai-

kean aggressiivisen käyttäytymisen taustalta löytyy usein kaltoinkohtelua, varhaista traumatisoitumista ja tuhoava käyttäytyminen voi olla myös osaksi seurausta sietämättömästä psyykkisestä kivusta. (Sinkkonen 2008, 133 - 135.)

Monilla impulsiivisesti ja kontrolloimattomasti aggressiivisilla ja väkivaltaisilla lapsilla on rankka tausta, johon sisältyy usein hylkäämiskokemuksia. Yleinen käsitys on, että nähty ja itse koettu väkivalta lapsuuden perheessä siirtyy seuraavalle sukupolvelle ennen kaikkea mallioppimisen välityksellä. Myös varhaiset traumaattiset kokemukset haittaavat aivojen kehitystä, eli myöhempi väkivaltainen käytös voi siis olla seurausta tietynlaisesta aivojen kehityshäiriöstä. Vihamielisiä impulsseja hallitseva aivojen osa kehittyy voimakkaasti ensimmäisen ikävuoden lopussa ja toisen vuoden alussa. Tällöin lapsi juuri muodostaa sosiaalisia suhteita ja häiriötön kehitys vaatii riittävän hyvää vuorovaikutusta. (Sinkkonen 2008, 166.)

Lapsen temperamenttisuus on geenien säätelemää eli biologista. Myös aggressiivisissa taipumuksissa on näin ollen suuria eroja. Perheeseen voi kuulua useita lapsia, joista jokainen on erilainen, yksi on luonteeltaan tasainen ja toinen helposti suuttuva. Tämän taustalta löytyy elimistön biokemiallinen tapahtuma, joka liittyy ihmisen tapaan vaikuttaa stressiin. Pienenkin vaaran uhatessa arat lapset erittävät kortisoli- nimistä stressihormonia, pienelle lapselle riittää jo se, että aikuinen poistuu näköpiiristä. Aggressiivisuuteen taipuvaisilla lapsilla on taas heikko serotoniinin aineenvaihdunta, joka auttaa hillitsemään impulsseja aivoissa välittäjäaineena. On arvioitu, että noin kymmenesosalla lapsista on tietty lyhyt geeni, joka vähentää serotoniinin määrää aivoissa. Näiden lasten on vaikea hallita väkivaltaisia impulsseja. Haitalliset vaikutukset havaitaan kuitenkin vasta silloin, jos lapsen hoidossa ja huolenpidossa on puutteita. Hoivan ja huolenpidon ollessa riittävää, ei geeni ala koskaan toimia niin, että serotoniinin vaikutukset aineenvaihdunnassa toteutuisivat. (Tahkokallio 2003, 107- 108.)

Lapsen temperamentilla on yhteys tulistuvaan ja suunnitelmalliseen aggressiiviseen käytökseen. Lapset, jotka ovat tulistuvasti aggressiivisia, ovat temperamentiltaan impulsiivisempia, herkemmin kiihtyviä ja heillä voi olla ongelmia tarkkaavaisuudessa sekä he ovat yleisesti ahdistuneempia. Tällaisella lapsella on alhaisempi reaktiokynnys ärsykkeisiin. Lapset, jotka ovat suunnitelmallisesti aggressiivisia, ovat yleensä fyysi-

sesti väkivaltaisempia, kokevat vähemmän ahdistuksen tunteita ja osaavat halutessaan hallita suuttumuksensa. (Cacciatore 2008, 15.)

4.3 Sukupuolten väliset erot väkivaltakäyttäytymisessä

Tytöt ja pojat ovat aggressiivisia eri tavoin. Poikien keskuudessa suora aggressiivinen käyttäytyminen on tyypillisempää kuin tytöille. Pojat muun muassa tönivät, lyövät ja nimittelevät tyttöjä enemmän. Tytöt puolestaan ovat epäsuorasti aggressiivisia ja manipulatiivisia. Useimmiten tyttöjen keskuudessa kiusaaminen liittyy ulkonäköön, sosiaalisiin suhteisiin ja vaatteisiin, eli kiusattu jätetään sosiaalisen vuorovaikutuksen ulkopuolelle. Suora aggressiivisuus on kuitenkin yleistymässä myös tyttöjen keskuudessa. (Lämsä 2009, 63 - 64.) Tutkimusten mukaan tytöt ovat usein kykeneviä ja motivoituneita muunkinlaiseen kiusaamiseen kuin aggressiiviseen ja hyökkävään kiusaamiseen. Epäsuora kiusaaminen, kuten manipulointi, edellyttää ihmissuhdesilmää ja sosiaalista älykkyyttä, jonka avulla kiusaaja kykenee vaikuttamaan muihin lapsiin. (Salmivalli 2003, 31.) Sosiaalisesti lahjakas lapsi voi vahingoittaa aggressionsa kohdetta epäsuorasti, ja koska tätä ei havaita, niin lapsi ei joudu syytetyksi aggressiosta. Tutkimusten mukaan, mitä älykkäämpi lapsi on, sitä enemmän hän käyttää epäsuoraa aggressiota. Suoraa aggressiota käyttää eniten ne lapset, joilla sosiaalista älykkyyttä on vähemmän. (Salmivalli 2003, 40.)

Ero tyttöjen ja poikien aggressiivisessa käyttäytymisessä on myös kulttuurillinen. Tyttöjen avointa aggressiivisuutta ei hyväksytä ja tämä saa tytöt välttämään suoran aggression ilmaisemista. (Salmivalli 2003, 44.) On todettu myös, että taipumus aggressiiviseen käyttäytymiseen on pysyvämpää nimenomaan pojilla kuin tytöillä. Salmivallin mukaan poikien käyttämä suora aggressiivisuus tiedostetaan herkemmin, ja siihen osataan puuttua nopeammin, kun taas tyttöjen epäsuoraa aggressiota ei havaita niin helposti ja siihen ei osata tällöin puuttua ajoissa. (Salmivalli 1998, 35, 69.)

5 KIUSAAMINEN VÄKIVALLAN ILMIONÄ

Konfliktit ja erimielisyydet ovat välttämättömiä ihmisten välisessä toiminnassa, näin on myös päiväkodeissa ja kouluissa lasten kesken. Välienselvittelyt eivät ole sinänsä paha asia, sillä niillä on omat kehitykselliset tehtävänsä lapselle. Näiden tilanteiden

kautta lapsi oppii hallitsemaan tunteitaan, tunnistamaan erilaisia tunteita itsessään sekä selvittelemään riitoja ja sopimaan niitä. Lapset kiusoittelevat ja hännäyvät toisiaan erilaisissa tilanteissa, mutta harmiton leikkimielisyys muuttuu kiusaamiseksi silloin, kun se kohdistetaan yhteen ja samaan henkilöön toistuvasti tahalliseksi vihamielisellä käytöksellä. (Salmivalli 2003, 10 - 11.) Myös yksittäiset lyhytaikaiset hyökkäykset voidaan kokea pelottavaksi ja loukkaavaksi, mutta jos kiusaamisen määritelmä on liian tiukka nämä yksittäiset kiusaamistilanteet voivat jäädä huomiotta. (Kirves 2010, 6.)

Kiusaaminen on hyvin monimuotoinen ilmiö, jolla tarkoitetaan systemaattista, yhteen ja samaan henkilöön toistuvasti kohdistuvaa kielteistä käyttäytymistä, sekä vallan ja voiman väärinkäyttöä. Kiusaamisen syyksi kelpaa lähes mikä tahansa ominaisuus tai piirre, joka erottaa kiusatun muista. Syitä voi olla esimerkiksi ulkomuoto, vamma, lahjakkuus, kansallisuus tai vaikka perhesuhteet. Kiusaaminen on usein tarkoituksellista ja usein myös kiusatun ja kiusaajan välillä on valta- ja voimasuhteiden epätasapaino. Kiusattu on kiusaajaansa heikompi ja häneen nähden puolustuskyvytön. Syitä valtasuhteiden epätasapainoon voi olla kiusaajan ikä ja asema tai ylivoimaisuus kiusattuun nähden, joka syntyy kun kiusaajia on monta. (Lämsä 2009, 59 - 60.)

Kiusaamisessa ei ole aina kyse näkyvästä ja avoimesta hyökkäyksestä kiusattua vastaan, vaan se voi olla hienovaraista ja kätkettyä esimerkiksi piikittelyn muodossa. Tällainen kiusaaminen jääkin usein aikuisilta huomaamatta. Hiljainen kiusaaminen onkin yksi kiusaamisen kolmesta muodosta. Epäsuoran eli hiljaisen kiusaamisen muotoja ovat esimerkiksi merkitsevien katseiden vaihtaminen jonkun kanssa, vaikeneminen, kiusatun tuijottaminen, toisen puhuttelun väistäminen sekä kiusatun sulkeminen ryhmän ulkopuolelle. Kiusattu yleensä eristetään sosiaalisen kanssakäymisen ulkopuolelle ja tämä vain edistää entisestään kiusatuksi joutumista, koska kiusatulla ei ole ystäviä. Muut lapset saattavat pelätä, että joutuvat itse kiusatuksi, joten he välttelevät kiusatun seuraa. Toinen kiusaamisen muodoista on sanallinen kiusaaminen, joka ilmenee muun muassa kuiskutteluna, pilkkaamisena, matkimisena, ulkonäöstä huomautteluna ja uhrin tekemisten tai sanomisten jatkuvana kommentoimisena. Sanallinen kiusaaminen on yleensä helpompi huomata kuin hiljainen kiusaaminen, mutta aikuisen selän takana voi kuitenkin kuiskutella hiljaa ja lähetellä lappuja. Teknologian kehittyessä myös matkapuhelimista on tullut kiusaamiseen käytetty väline, jolla soitetaan nimetömiä puheluita tai lähetetään tekstiviestejä. Helpointa on huomata kiusaamisen kol-

mas muoto, fyysinen ja ruumiillinen kiusaaminen. Ulkoisista merkeistä, kuten revityistä vaatteista ja mustelmista voi päätellä, että lapsi on joutunut fyysisen kiusaamisen uhriksi. Ruumiilliseen kiusaamiseen kuuluu myös töniminen, nipistely, toisen tiellä seisominen sekä omaisuuden tahallinen vahingoittaminen. Fyysisesti kiusataan kuitenkin yleensä niin, ettei sitä huomata. (Lämsä 2009, 60 - 61; Höistad 2003, 80.)

5.1 Kiusaamisen muotoja

5.1.1 Koulukiusaaminen

Kiusaamista käsitellään perusopetuslaissa (628/1998) 29 §:ssä otsikolla ”oikeus turvalliseen opiskeluympäristöön”. Tässä laissa todetaan, että oppilaalla on oikeus turvalliseen opiskeluympäristöön, ja tämä kattaa sekä fyysisen että psyykkisen turvallisuuden. Oppilaalla on oikeus käydä koulua ilman häneen kohdistuvaa väkivaltaa tai väkivallan uhkaa. Perusopetuslakia (477/2003) täydennettiin vuonna 2003 niin, että koulutuksen järjestäjän tulee laatia myös suunnitelma oppilaiden suojaamiseksi kiusaamiselta, häirinnältä ja väkivallalta, sekä toimeenpanna ja valvoa suunnitelman toteutumista. (Hamarus 2006, 54.)

Huhtasen mukaan koulukiusaaminen on proaktiivista aggressiota, joka on tahallista ja toistuvaa (Huhtanen 2007, 122). Koulukiusaaminen on kiusaamista, joka tapahtuu kouluympäristössä oppilaiden kesken. Koulukiusaaminen ei ole tuntematon ilmiö Suomen kouluissa, vaan valitettavan tavallinen. Peruskouluikäisistä kiusattujen lasten osuus on 5 - 15 prosenttia. Luku vaihtelee muun muassa tutkimusmenetelmästä ja lasten iästä riippuen. Alimmilla peruskoululuokilla lasten ollessa 7 - 8 -vuotiaita, jopa 10 prosenttia lapsista kiusaa tovereitaan. Yksi syy kiusaajien suureen prosentuaaliseen määrään on se, että tämänikäiset lapset eivät ujostele nimetä luokkatovereitaan kiusaajiksi. Muutaman vuoden kuluessa kiusaajien määrä vähenee tutkimusten mukaan noin puolella. Syitä tähän on muun muassa se, että lapset eivät kerro ulkopuoliselle henkilölle negatiivisia asioita toisistaan. Neljän ensimmäisen kouluvuoden aikana lapset hakevat vielä omaa rooliaan ryhmässä, joten lapsi, joka on aiemmin kiusannut, ei välttämättä omaksu kiusaajan roolia myöhemmin. (Aho & Laine 2002, 234 - 235.) Pienet lapset kertovat useammin joutuvansa kiusatuksi, kun taas iän myötä lasten itsensä kertoma kiusatuksi joutuminen vähenee. Useimmilla peruskoulun 1. - 6. luokilla näyttäi-

si olevan ainakin yksi systemaattisesti kiusattu oppilas. Professori Dan Olweus on tutkinut paljon kiusaamista. Olweuksen mukaan kiusatuksi joutuvien oppilaiden määrä ei ole lisääntynyt kolmen vuosikymmenen aikana. Merkit kuitenkin viittaavat siihen, että raaimpien kiusaamistapausten suhteellinen osuus on kasvanut tänä aikana. (Salmivalli 2003, 14.) Kiusaamista tapahtuu useimmiten tilanteissa, joissa aikuinen ei ole läsnä. Kouluissa kiusaamista tapahtuu muun muassa väli- ja ruokatunneilla, sekä ennen opituntia luokissa ja käytävillä. Koulukiusaamisesta puhuttaessa lapset itse nostavat liikuntatunnit esille. Lapsi voi herkästi joutua kiusatuksi kömpelyytensä vuoksi, koska urheilua ja liikunnallisuutta pidetään myönteisenä piirteenä. (Lämsä 2009, 62 – 63.)

Koulukiusaaminen jatkuu usein myös vapaa-ajalla lasten kohdatessa toisiaan esimerkiksi nuorisotaloilla. Kiusaaminen voi ilmetä myös häirikkösoittoina kiusatun oppilaan kotiin. Koulussa alkanut kiusaaminen mielletään samaksi myös koulun ulkopuolella, jos samat sosiaaliset suhteet pitävät prosessia yllä. (Hamarus 2006, 129.) Teknologian kehityksen myötä kiusaaminen on siirtynyt myös Internetiin ja kiusaaminen voi jatkua kouluajan ulkopuolella nettikiusaamisena. Nettikiusaamiseen kuuluu kiusatun kuvien ja videoiden laiton julkaisu, kiusatulle osoitetut viestit ja häntä koskevat ilkeät juorut. Kaikki tämä on valitettavasti yleistymässä. Varsin yleistä nettikiusaamisessa on nimettömyys, jonka taakse kiusaaja voi halutessaan piiloutua. Tällöin kiusaaja ei välttämättä saa tietää kiusaajansa oikeaa henkilöllisyyttä. Nettikiusaamisessa aikuinen on harvoin läsnä. Netissä kiusaajalla on enemmän yleisöä ja tavoittaa uhrinsa melkein mistä tahansa, jolloin se eroaa tavallisesta välituntikiusaamisesta juuri jatkuvuutensa ja julkisuutensa takia. Loukkaavan materiaalin hävittäminen netistä voi olla hankalaa, sillä se leviää hyvin nopeasti, jolloin kiusaamisen loppuminen voi olla hankalaa. (Lämsä 2009, 65 – 66.)

5.1.2 Kiusaaminen alle kouluikäisten parissa

Päiväkotikiusaamista on tutkittu vielä hyvin vähän ja tutkimukset päiväkotikiusaamisesta ovat käynnistyneet vasta hiljattain. Alsaker ja Valkanover ovat tutkineet vuosina 2003 - 2005 päiväkotikiusaamisen ja koulukiusaamisen eroja. Tutkimuksessa selvisi, että kiusatuksi joutuneiden lasten määrä päiväkodissa ei merkittävästi eronnut koulukiusatuksi joutuneiden lasten määrästä. (Kirves 2010, 8.) Näin ollen päiväkotikiusaaminen on paljon luultua yleisempää.

Pienten lasten päivittäistä nahistelua ei välttämättä koeta kiusaamiseksi. Pienten lasten keskuudessa kiusaaminen ei ole vielä systemaattista ryhmäväkivaltaa, vaan kahden lapsen keskinäistä voimainkoettelua. (Aho & Laine 2002, 234.) Kuten kouluikäistenkin keskuudessa, myös leikki-ikäiset riitelevät ja kinastelevat keskenään. Tämä on normaali osa kasvamista, mutta pieni lapsi tarvitsee kuitenkin aikuisen valvomista ja ohjausta näissä tilanteissa. (Litja & Oinonen 2000, 107.) Kun lapsi tulee kiusatuksi, hänen on vaikea päästä tilanteesta omin voimin pois. Tässä vaiheessa aikuisella on tärkeä rooli puuttua tilanteeseen ja auttaa lapsi takaisin ryhmän jäseneksi. Kiusaaminen on arkipäivää päiväkodeissa, mutta harvoin aikuiset tunnistavat ilmiötä kiusaamiseksi. (Hankonen 2010, 39.)

Päiväkoti-ikäisille lapsille kiusaaminen tarkoittaa yleensä fyysistä, sanallista ja psyykkistä kiusaamista. Fyysisiä kiusaamistapoja ovat muun muassa potkiminen, lyöminen, repiminen ja nipistely. Psyykkisen kiusaamisen muotoja ovat uhkailu, manipulointi, poissulkeminen ja leikin sääntöjen muuttaminen. Psyykkisessä kiusaamisessa on yleensä tavoitteena sotkea myös uhrin kaverisuhteet. Jo alle kolmivuotiailla lapsilla on havaittu psyykkisen kiusaamisen merkkejä, joiden tarkoituksena on kaverisuhteiden pilaaminen. (Kirves 2010, 18 - 19.) Hyvin yleistä lapsille on myös leikin sääntöjen muuttaminen kesken leikin, kiristäminen, leikin ulkopuolelle jättäminen ja uhkailu. (Kokkonen 2010, 23.) Kiusaamista päiväkodissa tapahtuu eniten vapaan leikin aikana. Aikuisen silmin voi näyttää siltä, että lapset leikkivät yhdessä sopuisasti, mutta todellisuudessa lapset voivat jättää kiusatun ulkopuolelle leikeistä. (Hankonen 2010, 39.) Lapset kokevatkin päiväkodissa epäsuoran kiusaamisen jopa yleisemmäksi kuin fyysisen kiusaamisen (Kokkonen, 2010, 23). Lapsi tarvitsee aina aikuiselta rajat, ja onkin tärkeää opettaa lapsille, miten toisille puhutaan ja kuinka heidän kanssa ollaan sekä toimitaan. Lapsi, joka saa aina tahtonsa läpi kiukuttelemalla tai juonittelemalla, oppii toimimaan samalla lailla myös kaveripiirissä. (Kokkonen 2010, 23 - 24.)

5.1.3 Kiusaaminen ryhmäilmiönä

Kiusaamiselle tyypillistä on, että se ilmenee useimmiten ryhmässä ja perustuu ryhmänjäsenten sosiaalisiin suhteisiin. Aggressiivisuus on yksilöiden ominaisuus, kun taas kiusaaminen on usein sosiaalinen tilanne. (Salmivalli 1998, 33.) Lapset taistelevat ryhmään pääsystä ja tavoittelevat arvostettua asemaa sen sisällä. Kiusaaminen on ni-

menomaan ryhmäilmiö, koska se ilmenee ryhmän läsnä ollessa ja mitä suurimmassa määrin juuri ryhmän vuoksi. (Cacciatore 2007, 40.)

Kiusaaja haluaa näyttää muille ryhmän jäsenille ja saada kiusaamisen myötä arvostusta. Ryhmänjäsenet ylläpitävät tätä monin eri tavoin muun muassa antamalla kiusaajan teoille hiljaisen hyväksynnän. Pelkästään se, että kukaan ei vastusta kiusaajaa, voi saada hänet päättelemään, että hänen tekojaan tuetaan. Ryhmän reaktio voi olla ratkaisevaa siinä, jatkuuko kiusaaminen vai ei. Ryhmänjäsenten välillä, ja osin kiusaajan taholta, ryhmäpaine on hyvin vahvaa. Tämän seurauksena moni toimii tavalla, jolla ei toimisi koskaan muulloin eikä yksin. Näin ollen ryhmänjäsen voi joutua osallistumaan sellaisen lapsen kiusaamiseen, jota vastaan hänellä ei ole mitään. Ryhmänjäsenet eivät usein uskalla protestoida, koska pelkäävät joutuvansa ulos muusta ryhmästä. (Höistad 2003, 67 - 68.)

Oppilaiden keskuudessa vallitsee yleensä epävirallisia normeja, kuten lojaalisuus omaa ryhmää kohtaan, jotka estävät puuttumasta kiusaamiseen. Koulun normien rikkojia eli kiusaajia ei saa paljastaa, ja yleensä epäviralliset normit voivat olla voimakkaampia kuin koulun viralliset normit. Epävirallisten normien rikkomisesta aiheutuu usein sosiaalisia rangaistuksia, kuten eristäminen yhteisön ulkopuolelle, jotka voidaan kokea pahempana kuin koulun antamat rangaistukset. (Hamarus 2006, 205.)

5.2 Kiusaajan ja kiusatun piirteitä

5.2.1 Millainen on kiusaaja

Kiusaaja määritellään henkilönä, joka tahallisesti vahingoittaa tovereitaan säännöllisesti fyysisesti tai psyykkisesti. Kiusaajat muodostavat hyvin heterogeenisen ryhmän, jokainen kiusaamistapaus on aina yksilöllinen. Kiusaajat saattavat olla lähtöisin mistä sosiaaliluokasta tahansa. Kiusaajat voivat olla persoonaltaan vahvoja tai heikkoja lapsia. Kiusaajien itsetunto voi olla myös heikkoa tai epätervettä. Epäterveessä itsetunnossa kiusaajalle on tyypillistä itsekorostus, he luulevat liikoja itsestään ja haluavat olla jatkuvasti esillä. Tällaiset kiusaajat kaipaavat jatkuvasti palautetta ympäristöltään ja heidän itsetuntonsa taso on riippuvainen siitä, miten he onnistuvat tuomaan itseään esille. (Aho & Laine 2002, 235 - 236; Salmivalli 1998, 140 - 141.)

Dan Olweuksen mukaan kiusaajat eivät pode välttämättä alhaista itsetuntoa vaan päinvastoin. Johtopäätökset koskevat kuitenkin kiusaajia ryhmänä, eikä yksilönä. (Olweus 1992, 35 – 36.) Kiusaaja saattaa kuitenkin usein peittää epävarmuuttaan, sisäistä turvattomuuttaan ja heikkouksiaan tyrannisoivalla, dominoivalla ja itsevarmalla käyttäytymisellä. Kiusaaja ei tiedosta omia heikkouksia ja vahvuuksia, jolloin hänen minäskeema on heikosti jäsentynyt. Kiusaajan on vaikea ottaa vastaan positiivista palautetta muilta, vaikka toisaalta hän haluaa saada arvostusta osakseen. Kiusaajan sosiaalinen minäkuva voi olla myös heikko ja hän pitää itseään epäsuosittuna tovereidensa keskuudessa. Useimmiten tämä on myös totta, koska kiusaajan sosiaaliset taidot ovat heikot. Kiusaajalla on vain vähän vaihtoehtoisia malleja ongelmanratkaisutilanteisiin, ja juuri tästä syystä kiusaaja turvautuu aggressiiviseen käyttäytymiseen ongelmatilanteissa. (Aho & Laine 2002, 236 - 237.) Kiusaaja ei välttämättä ole aina joukon epäsuosituin ja heikkoitsetuntoisin lapsi, vaan Hamaruksen mukaan myös suositut, varmat ja vahvat lapset kiusaavat (Hamarus 2006, 57). Suositut, koulussa hyvin menestyneet ja älykkäät lapset, osaavat yleensä kiusata niin etteivät jää siitä kiinni. Tällaiselle lapselle kiusaaminen voi olla keino ylläpitää asemaansa ryhmässä.

Kiusaaja voi olla myös impulsiivinen, ja pienetkin poikkeamat saavat hänet reagoimaan voimakkaasti, jolloin kiusaaja turvautuu väkivaltaisiin menettelyihin. Hän ei kuitenkaan välttämättä valitse juuri sitä henkilöä kiusaamisen kohteeksi, joka aiheuttaa hänelle pettymyksen, vaan aggressio siirretään alkuperäisestä kohteesta syyttömään. (Hamarus 2006, 57.) Koulumenestys voi kiusaajalla olla heikkoa, koska suoritus tilanteissa hän käyttäytyy hyvin minäorientoituneesti, hän testaa suorituksellaan minänsä arvoa ja pelkää nolaamista sekä epäonnistumista. Empaattisuus ja oikeudenmukaisuudentaju ovat kiusaajalla heikommin kehittyneitä kuin vastaavasti muilla samanikäisillä. Kiusaajat eivät osaa käyttäytyä sosiaalisten normien mukaan, eivätkä ymmärrä käyttäytymisen rajoja. Jotkut kiusaajat saattavat tutkimustulosten mukaan käyttää uhriaan oman psyykkisen tasapainon saavuttamisen välikappaleena. Toisia kiusaamalla hänen pahanolontunteensa sekä ahdistuksensa voi hetkeksi helpottua ja kiusaaja kokee tällöin ylemmyyttä. Kiusaaminen vahvistaa kiusaajan itsetuntoa ja antaa hänelle mahdollisuuden purkaa tunteitaan. (Aho & Laine 2002, 237 - 238.) Yksi kiusaamisen syy voi olla myös pelko. Kiusaaja pelkää, että ellei hän osallistu kiusaamiseen, niin hän joutuu itse kiusaamisen kohteeksi. Kiusaajalla saattaa olla jopa itsel-

lään sama ominaisuus esimerkiksi hörökorvat, josta hän kiusaa toista oppilasta. (Hamarus 2006, 109.)

Jokainen kiusaaja on kuitenkin yksilö, eikä edellä mainittuja piirteitä voi yleistää kaikkiin kiusaajiin. Kiusaajien joukossa on niin sanottuja passiivisia kiusaajia, jotka vain osallistuvat kiusaamiseen, mutta eivät aloita sitä itse. Passiivisten kiusaajien joukko on kirjava, ja he erottuvat selvästi varsinaisista kiusaajista. (Aho & Laine 2002, 238.) Kiusaajan kannustajia ovat ne, jotka kerääntyvät paikalle katsomaan kiusaamista ja tarjoavat myönteistä palautetta kiusaajalle sekä rohkaisevat häntä. Apurit avustavat kiusaajaa menemällä mukaan kiusaamistilanteisiin. Kiusaamisen hiljaisia hyväksyjä ovat ne, jotka seuraavat kiusaamistilannetta sivusta uskaltamatta tai haluamatta puuttua siihen. (Salmivalli 2003, 32 - 33.)

Kiusaajat tulevat usein perheistä, joiden kasvatuskäytännöissä on tiettyjä yhtäläisyyksiä. Monesti kasvatuksesta puuttuvat rajat ja vanhemmat suhtautuvat tunnekyymästi lapsiinsa tai alistavat heitä. Myös etäinen isäsuhde on tyypillisempää kiusaajille kuin lapsille, jotka eivät kiusaa toisia lapsia. Kotikasvatuksella on siis merkitystä sille, ajautuuko lapsi kiusaamisen polulle. (Salmivalli 2003, 31.)

5.2.2 Millainen on kiusattu

Kiusaamisesta tehtyjen tutkimusten mukaan on havaittu esimerkiksi kiusattujen lasten ja heidän kiusaajiensa persoonallisuudessa olevan piirteitä, jotka johtavat kiusaamiseen tai kiusatuksi tulemiseen. Kiusatuksi tulemisen riskiä voivat lisätä esimerkiksi lapsen temperamentti (arkuus, uhmakkuus), ulkoinen olemus (lihavuus, motorinen kömpelyys), myös perhetausta ja kasvatuskäytännöt voivat lisätä riskiä kiusatuksi tulemiselle. (Salmivalli 2003, 29 – 30.) Arkuudella, epävarmuudella ja huonolla itsetunnolla kiusatut viestittävät toisille olevansa arvottomia ja turvattomia yksilöitä, jotka eivät kosta takaisin loukkauksia ja hyökkäyksiä (Aho & Laine 2002, 241).

Pieni vähemmistö kiusatuista on itsekin aggressiivisia ja niin sanottuja kiusaaja-uhereja. Tällaisilla lapsilla on usein psykososiaalisia ongelmia, keskittymisvaikeuksia, vaikea perhetausta ja heidän kohdalla kiusaamiseen on vaikea puuttua, koska he itse provosoivat ja hermostuttavat käytöksellään kiusaajaansa. Kuitenkin provosoivat uhrin

ovat pieni ryhmä kiusatuksi tulleista lapsista, sillä useimmiten kiusatut ovat ujoja, epäaggressiivisia ja epävarmoja. Ylisuojeleva suhtautuminen lapseen voi johtaa puutteelliseen ikätason kehitykseen, koska vanhemmat saattavat ruokkia lapsen epävarmuutta ja vaikeuttaa itsenäistymisprosessia. (Aho & Laine 2002, 241; Salmivalli 2003, 29 – 30, 79.)

Koulumaailmassa kiusatut oppilaat ovat useimmiten luokkansa nuorimpia. Alimmilla luokilla kiusataan sekä tyttöjä että poikia yhtä paljon, mutta ylemmillä luokilla tyttöjen kiusaaminen lisääntyy. Yleensä kiusattujen fyysinen ja sosiaalinen minäkuva ovat heikkoja, ja vuosien kiusaamisen myötä ne heikkenevät ja altistavat lapsen yhä enemmän kiusaamisen uhriksi. Puutteet sosiaalisissa taidoissa viittaa heikkoon sosiaaliseen minäkuvaan, ja tällöin heidän on vaikea lähestyä ikätovereitaan ja solmia heidän kanssaan ystävyys-suhteita. Kiusatuilla on olemassa vain hyvin vähän erilaisia ratkaisumalleja konfliktitilanteisiin. Joutuessaan kiusaamisen kohteeksi he useimmiten itkevät, juoksevat pakoon tai kantelevat kiusaajista. Kiusaamisen vaikutukset lapsilla näkyvät yleensä käyttäytymisessä erilaisina ongelmina, muun muassa kontakti- ja tunneilmaisuvaikeuksina, jännittämisenä ja masentuneisuutena. (Aho & Laine 2002, 240.)

5.3 Kiusaamisella on kauaskantoiset seuraukset

5.3.1 Seuraukset kiusatulle

Kiusatuksi joutumisen näkyvimmit seuraukset voivat olla pelko mennä päiväkotiin tai kouluun. Myös erilaiset psykosomaattiset oireet kuuluvat kiusatuksi tulemisen välittömiin vaikutuksiin. Kiusaaminen lisää lapsen ahdistuneisuutta ja huonoa itsetuntoa, haavoittaa hänen minäkuvaansa ja suhdettaan muihin ihmisiin. Nämä välittömät seuraukset ovat kuitenkin kiistanalaisia, sillä on epäselvää, valikoituuko uhriksi jo ennestään ahdistunut ja huonoitsetuntoinen lapsi. Pitkäaikaisista vaikutuksista uhreihin tiedetään enemmän, ja tutkimusten mukaan kouluaikainen kiusaaminen aiheuttaa myöhempiä vaikeuksia ihmissuhteissa. Kiusatuksi tulemisella saattaa olla myös yhteys lapsen myöhempään psyykkiseen oireiluun. (Lämsä 2009, 99 - 100; Salmivalli 1998, 113, 115 – 116.) Lapsi jolla on myönteisiä kokemuksia toverisuhteista kiusaamisesta

huolimatta, saattaa välttyä merkittävästi kiusaamisen pitkäaikaisvaikutuksista (Salmivalli 1998, 115 - 116).

Pienen lapsen minäkuvan kehittymättömyyden vuoksi lapsi tottuu ja oppii siihen, että kiusaaminen on normaalia, joka kuuluu hänen elämäänsä. Näin ollen lapsi joutuu usein kiusatuksi myös koulussa. (Kokkonen 2010, 23.) Joillekin lapsille väkivaltaiset konfliktit voivat olla liikaa, ja he saattavat alkaa pelätä, että joku käy heidän kimpuun uudestaan. Pelolla on lapselle monesti samanlaiset seuraukset kuin kiusaamisella. (Kokkonen 2010, 24.)

Kiusaaminen aiheuttaa lapselle aina yksinäisyyden tunnetta, pahaa oloa, kärsimystä ja eristäytymistä. Lapsi menettää luottamuksensa muihin ihmisiin ja kokemukset kiusatuksi tulemisesta voivat haitata lapsen elämää pitkällä aikavälillä. Monesti kiusatut häpeävät tilannettaan ja sulkevat tunteet sisäänsä. Kiusaamisen koetaan kohdistuvan aina persoonaan, joten häpeä ja pelko siitä, ettei ole esimerkiksi riittävän hyvä, saa lapsen tuntemaan itsensä yksinäiseksi. (Lämsä 2009, 99 – 100.)

Koulukiusaaminen vaikuttaa yksilön koulumenestykseen ja koulussa viihtymiseen. Kiusatun poissaolot, ryhmätöistä eristäminen ja tunnilla nauraminen kiusatun vastassa opettajan kysymyksiin, eivät voi olla vaikuttamatta oppilaan koulumenestykseen. Monet joutuvatkin peittämään osaamisensa kiusaamisensa pelossa. Vaikka seuraamukset ovatkin suurimmat kiusatulle, niin kiusaaminen luokkayhteisössä voi vaikuttaa koko luokan opiskelumotivaatioon. Kiusaaminen vaikuttaa kiusatun käsitykseen itsestään yksilönä ja yhteisön jäsenenä. (Hamarus 2006, 214.)

5.3.2 Seuraukset kiusaajalle

Kiusaamisella on omat seurauksensa myös kiusaajalle ja kiusaajien ymmärtämisessä ongelmaksi muotoutuu se, kenen vastuulla kiusaaminen on. Päävastuu kuuluisi olla aikuisilla, mutta myös kiusaajan tulisi ottaa itse vastuu kiusaamisesta, sillä muuten se jää useimmiten kiusatun harteille. Sekä kiusattu että kiusaaja tarvitsevat molemmat tukea ja apua kiusaamistilanteen selvittämisessä. Kiusaajalle on asetettava selkeät rajat ja normit, joita hän noudattaa. (Holmberg–Kalenius 2008, 157.)

Kiusaaja ei kiusaa aina pelkkää ilkeyttään, vaan useimmiten kiusaaminen kumpuaa hänen omasta pahasta olostaan. Aikuisten pitää puuttua kiusaamiseen oikeilla tavoilla, eikä vähätellä tilannetta, sillä näin kiusaajat ja heidän apurinsa vähättelevät myös itse omaa osuuttaan, eivätkä ymmärrä toimivansa väärin. Kiusaajan vääränlainen ymmärtäminen voi johtaa aikuisena työpaikkakiusaamiseen, tai tutkimusten mukaan kiusaaminen voi johtaa jopa rikollisuuteen, mielenterveysongelmiin tai päihteiden käyttöön. (Holmberg–Kalenius 2008, 157, 161.) Kiusaamiseen tulee puuttua aina välittömästi. Monesti kuitenkin luullaan, että kiusattu on tilanteen ainoa avuntarvitsija. Vastoin tätä käsitystä, myös kiusaaja tarvitsee usein apua. Jos kiusaajan annetaan jatkaa toimintamalliaan, eikä siihen puututa, lapsi ei välttämättä edes ymmärrä tekojensa vakavuutta ja seurauksia. Aikuisen tuleekin ohjata kiusaaja oikeiden käyttäytymismallien pariin ja opettaa lapselle vastuunottamista, sekä oikean ja väärän erottamista, jotta kiusaamisen kierre saataisiin katkeamaan.

6 LAPSEN VARHAISKASVATUKSEN MERKITYS AGGRESSIIVISUUDEN SYNNYSSÄ

Lagerspetzin mukaan aggressiivista käyttäytymistä opitaan kahdella tavalla: lapsen aggressiivisia reaktioita vahvistetaan suoraan tai lapsi näkee aggressiivisen käyttäytymisen malleja ja alkaa jäljitellä niitä. Tämä pätee myös muunlaisen sosiaalisen käyttäytymisen oppimisessa. (Salmivalli 1998, 144.)

Vanhemmilla on suuri merkitys lapsen kasvatuksessa, eikä sitä voi korostaa liikaa. Tänä päivänä lasten hoito- ja kasvatusvastuuta on siirretty yhä enemmän yhteiskunnan tehtäväksi, päiväkodin ja koulun harteille, mutta vanhemmat vaikuttavat eniten lapseensa. Lapsen ja vanhempien välillä on vahva biologinen side ja siihen liittyy voimakas molemminpuolinen kiintymys. Vanhempien vaikutus lapseen perustuu juuri siihen, että lapsi on kiintynyt heihin voimakkaasti ja näin ollen ottaa heistä myös eniten mallia. Lapsi matkii vanhempiaan niin hyvissä kuin huonoissakin asioissa. Aina vanhempien vaikutus ei ole tietoista, vaan oman käytöksen vaikutus lapseen voi olla tiedostamatontakin. Lapset ovat avoimia vanhempiensa kaikenlaiselle vaikutukselle, eivätkä he osaa valikoida heidän hyviä puoliaan. Vanhemmat toimivat myös lapsen kaiken toiminnan vahvistajina tai rankaisijoina. He vahvistavat lapsen toimintaa, jos osoittavat hyväksyntää ja rankaisevat lasta osoittamalla paheksuntaa. (Tiensuu 2005, 10 - 11.)

Tapa kasvattaa lapsia opitaan vanhemmilta ja väkivallan mallin tiedetään siirtyvän sukupolvelta toiselle. Noin 40 % vanhemmista, joita on pahoinpidelty lapsena, kohtelee myös omia lapsiaan väkivaltaisesti. Joidenkin tutkimusten mukaan 80 % omaisuus- ja väkivaltarikollisista on joutunut väkivaltaisen kasvatuksen uhriksi. Eli taipumus väkivaltaiseen käytökseen jatkuu sukupolvelta toiselle ja lisää merkittävästi riskiä syyllistyä itse väkivaltaiseen käyttäytymiseen. Lapset, joita on pahoinpidelty, sairastuvat usein myös psyykkisesti. He saattavat kärsiä masennuksesta, väkivaltaisesta käytöksestä, ahdistuneisuudesta, heidän on vaikea hillitä itseään, he ovat usein epäsosiaalisia käytökseltään ja saattavat ajautua rikollisuuden tielle. (Cacciatore 2008, 30 – 31.) Lapset oppivat vanhemmiltaan paljon erilaisia malleja mallioppimisen myötä, kuten arvoja ja asenteita, joilla on suuri vaikutus lapseen kasvuun ja kehitykseen. Näitä arvoja ovat esimerkiksi moraalikäsitteiden kehittyminen, ja oikean ja väärän oppiminen vähitellen syy ja seuraussuhteiden ymmärtämisen myötä. (Keltikangas - Järvinen 1999, 89 - 90.) Vanhemmilla on myös suuri vaikutus lapsen sosiaaliseen kehitykseen ja taitoihin. (Tiensuu 2005, 10 - 11.) Aggressiivisten lasten kasvatuksesta puuttuukin yleensä lämpö ja rakkaus. Kasvatusta luonnehtii myös ruumiillisten rangaistusten käyttö ja vanhempien keskinäiset ristiriidat. Lapselle myös sallitaan aggression ilmaisu, eikä sen osoiteta olevan väärin. Epäaggressiivisten lasten perheissä on lämpöä ja rakkautta, ja lapsia kasvatetaan sisäiseen kontrolliin. Lasta kielletäessä, kiellot myös perustellaan ja lapselle osoitetaan seuraukset. Vanhemmat ovat kiinnostuneita lapsistaan ja heidän välillään on paljon vuorovaikutusta. Lapsi tarvitsee turvalliset rajat, koska ylenpalttinen sallivuus saattaa johtaa huonoon impulssikontrolliin. (Salmivalli 1998, 152 - 153.)

Olweuksen mukaan aggressiivinen reaktiomalli on tyypillinen kiusaajalle. Hän listaa neljä perhesuhteisiin liittyvää tekijää, jotka vaikuttavat aggressiivisen reaktiomallin kehittymiseen: hoitajan negatiivinen perusasenne lasta kohtaan, lapsen aggressiivisuuden salliminen, lapsen fyysinen rankaiseminen ja lapsen temperamentti, joka ei kuitenkaan ole niin merkittävä tekijä kuin edellä mainitut. Merkittävä huomio on myös se, että kiusaajien perheistä puuttui isä, tai lapset kokivat hänet vihamieliseksi tai etäiseksi. (Salmivalli 1998, 155 - 156.)

Lapsen vuorovaikutustaidot, kuten kyky hallita kateuden tunnetta, loukatuksi tulemisen tunnetta ja vihamielisiä tunteita sekä niistä johtuvia reaktioita, kehittyvät sosiaali-

sessä vuorovaikutuksessa perheen kanssa. Vuorovaikutukseltaan negatiivinen kasvuympäristö on vaurioittava, ja etenkin pojille saattaa kehittyä taipumusta väkivaltaisuu-teen. (Nyqvist 2007, 15.)

6.1 Lapsen varhainen kehitys ja kiintymyssuhde

6.1.1 Lapsen varhainen kehitys vuorovaikutuksessa

Kehityspsykologiassa on perinteisesti tarkasteltu kehitystä erottelemalla ihmisen fyysinen, psyykinen ja sosiaalinen osa-alue toisistaan. Kaikki nämä vaikuttavat toisiinsa ja muutokset näissä tapahtuvat toisiinsa sidoksissa. Kun jokin alue kehittyy, muutoksia tapahtuu muillakin alueilla. Kehitys on siis kokonaisvaltaista, ja esimerkiksi lapsen oppiessa kävelemään, myös lapsen psyykinen ja sosiaalinen maailma muuttuu. Fyysis-motorinen kehitys avaa mahdollisuuksia psyykkis-sosiaaliskehitykselle. (Kronqvist & Pulkkinen 2007, 30.)

Fyysiseen kehitykseen liittyy fyysistä kasvua ja motorista kehitystä. Fyysisillä tekijöillä, kuten motorisilla taidoilla, on suuri merkitys minäkokemuksille. Psyykinen kehitys viittaa mielensisäisiin toimintoihin kuten tietoisuuteen, aistimiseen, havaitsemiseen, ajatteluun, tunteisiin, muistiin ja oppimiseen. Kognitiivinen kehitys on yksi osa-alue psyykkistä kehitystä, ja sillä tarkoitetaan nimenomaan ajattelun, kielen, muistin ja oppimisen kehitystä. Psyykkiseen kehitykseen kuuluu myös persoonallisuuden kehitys. Persoonallisuudella tarkoitetaan kaikkea sitä, mikä jossakussa on pysyvää ja tunnusomaista. Myös minän käsitys on osa psyykkistä kehitystä, ja minäkäsityksellä tarkoitetaan ihmisen tietoista käsitystä itsestään sekä kaikkia niitä puolia, joita ihminen tietoisesti liittää itseensä kuuluviksi. (Kronqvist & Pulkkinen 2007, 31 - 34.) Hyvän minäkäsityksen ja itsetunnon perusta muodostuu jo vanhemman ja vauvan välisessä tunnesuhteessa. Se kokeeko vauva itsensä rakastetuksi ja hyväksytyksi onkin yksi varhaislapsuuden minäkokemuksen keskeisin elementti. Ihmisestä muotoutuu sellainen, miten hän kokee muiden arvostavan ja kohtelevan itseään. (Aho & Laine 2002, 25.)

Motiivit ja emootiot kuuluvat myös psyykkiseen kehitykseen. Motiivi toimii ohjaavana sisäisenä vaikuttimena, jonka ihminen kokee haluna, tarpeena tai toiveena. Emoo-

tiot eli tunteet tarkoittavat kokemuksia ja elämyksiä, kuten pelkoa, surua ja iloa. Tunteiden ja motiivien kehitys on osa kokonaispersoonallisuuden kehitystä. (Kronqvist & Pulkkinen 2007, 34 - 35.)

Sosiaalinen kehitys on osa yksilön kehittymistä erilaisten sosiaalisten yhteisöjen ja ryhmien jäseneksi. Ihmisellä on synnynnäinen taipumus olla muiden ihmisten lähellä, ja kehityksensä varhaisessa vaiheessa yksilö tarvitseekin muita säilyäkseen hengissä. Varhaiset vuorovaikutustilanteet ja kiintymyssuhteet muodostavat kaiken pohjan ja perustan, joille tulevat ihmissuhteet rakentuvat. Kehityksen alkuvaiheessa myös kulttuuri vaikuttaa epäsuorasti lapseen ja tulee osaksi hänen kehitystään vanhempien kautta. Sosiaalinen toiminta on perusta minäkäsityksen synnylle, ja kun toimimme sekä olemme vuorovaikutuksessa toisten ihmisten kanssa, saamme palautetta ja uusia kokemuksia toisten kanssa olemisesta. Vuorovaikutussuhteissa ihminen ylläpitää, vahvistaa ja muokkaa tuntoa itsestään ja sosiaalisesta minuudestaan. Psykologiassa käytettävät käsitteet psykososiaalinen ja sosioemotionaalinen korostavat, että ihmisen sisäinen maailma on kietoutunut yhteen hänen sosiaalisen elämänsä kanssa. Esimerkiksi moraalisen identiteetin kehitystä ja vastuuntuntoa on vaikea selittää yksilön sisäisiksi, kognitiivisiksi tai emotionaalisiksi muutoksiksi, koska moraalinen minuus ja vastuullisuus liittyvät väistämättä sosiaalisiin tilanteisiin ja vuorovaikutussuhteisiin. (Kronqvist & Pulkkinen 2007, 35 - 37.)

Ympäristöllä on myös vaikutuksensa ihmisen kehitykseen, ja ne voivat olla suotuisia tai epäsuotuisia, tai lyhyt- tai pitkäkestoisia. Erityisesti varhaisvaiheen epäsuotuisalla ympäristöllä on havaittu pitkäkestoisia vaikutuksia. Muun muassa lapsuusaikaisen pahoinpitelyn, ja aikuisiän erilaisten mielenterveysongelmien ja sosiaalisten ongelmien välillä on havaittu yhteyksiä. Ympäristön merkitys kehitykselle todentuu ympäristön ja yksilön vuorovaikutuksessa. Ympäristö muuttaa ja muokkaa yksilön tapoja reagoida ympäristöön, esimerkiksi erilaiset hoitotilanteet voivat heikentää tai vahvistaa vauvan reagoimistapoja. (Kronqvist & Pulkkinen 2007, 45.)

Kehityksen herkkyykskaudet ja kriittiset kaudet ovat ajanjaksoja jolloin ympäristön vaikutus kehitykseen on merkittävästi esillä, ja ympäristön virikkeet ovat välttämättömiä aivoille. Herkkyykskausien aikana yksilö on erityisen virittäytynyt tai herkistynyt tietyille ympäristön vaikutuksille. Kriittisenä kautena tietyt ympäristön virikkeet ovat

toiminnan tai taidon kehittymisen kannalta välttämättömiä. Jos kriittinen kausi menee ohi niin, ettei virikkeitä ole saatu, uusi taito jää saavuttamatta, eikä tapahtunutta vauriota voida täysin korjata. Yksi tärkeä kriittinen kausi liittyy perusturvallisuuden tunteen kehittymiseen. (Kronqvist & Pulkkinen 2007, 50 - 51.)

Jo vastasyntyneellä vauvalla on valmiuksia, jotka edesauttavat yksilön ja ympäristön vuorovaikutussuhdetta, muun muassa aistit ja refleksit auttavat vauvoja ympäristöön mukautumisessa. Vauvan synnynnäinen tapa kommunikoida on itku, ja sillä se viestittää tarpeitaan vanhemmilleen. Vauvan temperamenttiin liittyy miten vauva reagoi ja kuinka voimakkaasti. Temperamentti on pysyvää, perimän ja sikiöaikaisten ympäristötekijöiden summaa. Thomas ja Chess jakoivat temperamentin vaikeaan, helppoon ja hitaasti lämpiävään. Jokainen vastasyntynyt on erilainen temperamentiltaan ja jokainen heistä ilmaisee tarpeitaan eritavalla. Jotkut vanhemmat saattavat kokea vaikea temperamenttisen vauvan vaativaksi ja vaikeahoitoiseksi, koska tällainen vauva ilmoittaa voimakkaasti mitä hän tahtoo, ärsyyntyy helposti ja reagoi helposti muutoksiin. Thomasin ja Chessin määritelmän mukaan helppo vauva on sopeutuvaisempi muutoksiin, on joustava ja useimmiten hyväntuulinen. Hitaasti lämpiävät vauvat ovat useimmiten joustavia ja hyvällä tuulella, mutta tarvitsevat aikaa muutoksiin sopeutumiseen. (Kronqvist & Pulkkinen 2007, 68 - 70.) Niin vanhempien kuin ammattikasvattajienkin olisi hyvä huomioda nämä temperamentin eroavaisuudet lapsilla, jotta lapsi ei saisi vaikean lapsen leimaa jo elämänsä alkumetreillä.

6.1.2 Bowlbyn kiintymyssuhdeteoria

Varhaiset vuorovaikutussuhteet ohjaavat myöhempää psykososiaalista kehitystä. Varhaisella vuorovaikutuksella tarkoitetaan hoitajan ja lapsen ensimmäisen, nimenomaan kolmen vuoden aikana tapahtuvaa vuorovaikutusta. Vanhemman sensitiivisyys ja kyky vastata lapsen tarpeisiin, sekä lapsen ja vanhemman temperamentit ovat tekijöitä, joille varhainen vuorovaikutus rakentuu. Tämä suhde on luonteeltaan vastavuoroinen ja myös vauva on aktiivisena toimijana vuorovaikutussuhteessa. (Kronqvist & Pulkkinen 2007, 95.)

John Bowlbyn kiintymyssuhdeteoria on teoria vauvan ja tämän hoitajan välisestä suhteesta. Lähtökohtana on lapsen synnynnäinen tarve kiinnittyä toisen ihmiseen, eli kiin-

tymyskäyttäytymisellä on biologinen pohja ja lapsi suuntautuu vaistoja ohjaamana toisiin ihmisiin. Lapsi tarvitsee ravintoa, lämpöä ja turvaa selvitäkseen hengissä ja lisäksi myös lapsi tarvitsee psyykkistä huolenpitoa. Vauvalla ei ole kykyä säädellä tunteitaan, joten hän tarvitsee itsensä tyyntymiseksi toisen ihmisen. Vauva kiinnittyy vaistonvaraisesti siihen aikuiseen, joka on läsnä ja saatavilla. Se millä tavalla vauva kiintyy, on hänen ja häntä hoitavan aikuisen vuorovaikutuksen tulos. Toistuvat tilanteet, joita tapahtuu lapsen ja aikuisen välisessä suhteessa vaikuttavat siihen, miten lapsi itseään ilmaisee vuorovaikutuksessa. Bowlby on kuvannut erilaisia kiintymyssuhteita, ja sitä kuinka suuri merkitys niillä on myöhemmälle kehitykselle. (Kronqvist & Pulkkinen 2007, 97 - 98.)

Bowlby tutki vauvan ja hoitajan toistuvia vuorovaikutuksellisia tilanteita ja havaitsi vauvan alkavan muodostamaan syy suhteita tapahtumisen välille, esimerkiksi vauva havaitsee, että jos hän itkee, äiti ottaa hänet syliin ja hänen olonsa helpottuu. Vauvalle syntyy oletuksia siitä, miten toimia ja tuntea eritilanteissa vanhempien kanssa, ja näitä oletuksia kutsutaan sisäisiksi työskentelymalleiksi. Ne ohjaavat vauvan toimintaa suhteessa hoitajaan, ja jos vuorovaikutukselliset tilanteet toistuvat samanlaisina sisäisinä oletuksina, tulee siitä lapselle totuus, jonka varassa hän toimii. Oletukset ovat tiedostamattomia ja luonnehtivat lapsen kiintymyskäyttäytymistä. Kiintymyssuhdetoria kuvaa vuorovaikutusprosesseja, joissa lapsi oppii aikuisen avulla säätämään tunteitaan, tarpeitaan ja sisäistä maailmaansa, sekä ilmaisemaan itseään. Se minkälainen kiintymyssuhde lapsella ja hänen hoitajallaan on, vaikuttaa lapsen käsityksiin ja oletuksiin itsestään ja muista. Varhaiset kiintymyskokemukset luovat pohjaa, jolle perusluottamus itseen ja muihin rakentuu. (Kronqvist & Pulkkinen 2007, 98.)

Bowlby luokittelee kiintymyssuhteet neljään ryhmään: turvallinen kiintymyssuhde, turvaton ja välttelevä kiintymyssuhde, turvaton ja ristiriitainen kiintymyssuhde ja jäsentymätön kiintymyssuhde. Turvallisessa kiintymyssuhteessa lapsi luottaa, että hänen tunteensa ja tarpeensa tunnustetaan, ja niihin vastataan sopivalla tavalla. Lapsen hoitaja on sensitiivinen, ja reagoi herkästi lapsen tunteisiin ja tarpeisiin. Turvallisesti kiinnittynyt lapsi alkaa huolenpidon seurauksena tuntea, että ihmiset ovat luotettavia, turvallisia, ja että hän itse on rakastettava ja arvokas. Lapsi näyttää avoimesti myönteisiä sekä kielteisiä tunteita, ja kokee että hänen tunteensa ovat merkityksellisiä. (Kronqvist & Pulkkinen 2007, 99.)

Turvattomassa ja välttelevässä kiintymyssuhteessa aikuinen ei kykene vastaanottamaan lapsen tunteita, eikä hän pysty kohtaamaan niitä. Tunteita välttelevä aikuinen saattaa pitää liikaa kehumista pahana, ja hänen on vaikea kohdata esimerkiksi lapsen voimakkaita innostuksen ja ilon tunteita. Turvattomasti ja välttelevästi kiinnittynyt lapsi kokee, ettei häneltä toivota myönteisiä tunteita ja pyrkii selviämään tunteidensa kanssa yksin. Lapsen keinot säädellä tunteita ovat kuitenkin vielä kehittymättömiä, ja ellei lapsi saa kokemusta tunteisiin vastaamisesta, hän ei opi nimeämään eikä ilmaisemaan tunteitaan. Nämä tunteet eivät kuitenkaan häviä ja yleensä ne ilmenevät jollain tavalla lapsen käytöksessä. Lapsi saattaa vetäytyä, tai ilmaista yllättäen tunteitaan korostuneesti ja uhmata rajoja. (Kronqvist & Pulkkinen 2007, 99 – 100.)

Turvaton ja ristiriitainen kiintymyssuhde on sellainen, jossa aikuinen toimii epäjohdonmukaisesti suhteessa lapsen tunnekokemukseen. Vanhempi saattaa kokea lapsen uhmakkuuden vaikeaksi ja suhtautuu vaihtelevasti lapsen tunteen ilmauksiin. Aikuinen voi olla lapselle myös täysin välinpitämätön ja erittäin vihamielinen sekä ankara. Vanhemman ailahtelevuuden vuoksi lapsen on vaikea ennustaa mitä omien tunteiden ilmaisusta seuraa. Lapsi kuitenkin hakee vuorovaikutusta ja apua tunteiden kanssa aikuiselta. Näin ollen lapsen tunneilmaisut saattavat korostua, lapsi yrittää voimakkaammin saada aikuista näkemään, miltä hänestä tuntuu ja mitä hän tarvitsee. Lapsi voi myös suuttua tai osoittaa liioiteltuja positiivisia tunteita vanhempaa kohtaan jotta aikuinen reagoisi häneen. (Kronqvist & Pulkkinen 2007, 100.)

Jäsentymättömässä ja eheytyttömässä kiintymyssuhteessa kiintymyssuhde ei ole oikeastaan päässyt kunnolla edes syntymään. Lapsi ei saa kokea riittävästi vuorovaikutustilanteita saman ihmisen kanssa, ja taustalla saattaa olla esimerkiksi aikuisen alkoholin käyttö tai psyykinen sairaus. Kun hoitaja ei huomioi lapsen fyysisiä ja psyykkisiä perustarpeita ja hoivaa, lapselle ei rakennu kokemusta muiden kanssa olemisesta. Tällöin lapsen itseilmaisu heikkenee tai loppuu, koska hän ei saa palkitsevia kokemuksia yhdessä olostsa. Lapsi saattaa hakea lohtua keneltä tahansa vieraalta, hän saattaa myös vetäytyä ja lakata suuntautumasta muihin ihmisiin. Lapsi näkee muut ihmiset tuntemattomina, vaikeasti ennakoitavina ja turvattomuutta tuottavina. Tällaisen lapsen tunnemaailma on kaottinen, ja lapsi tarvitseekin ulkopuolista hoitoa ja hoivaa. (Kronqvist & Pulkkinen 2007, 101.)

Turvallinen kiintymyssuhde ennustaa myöhempää myönteistä vuorovaikutusta vertaissuhteissa, kun taas turvattomasti kiintyneet lapset näyttävät joutuvan useammin vaikeuksiin toverisuhteissaan. Välttävästi kiintyneet lapset joutuvat vaikeuksiin sosiaalisissa suhteissa nimenomaan aggressiivisuutensa vuoksi. (Salmivalli 1998, 149.)

6.2 Perheen merkitys lapsen turvallisuuden tunteen ja tunteiden kehityksessä

Vauvan vielä monin tavoin keskeneräisessä keskushermostossaan on esiviritettyinä mekanismi, joka panee hänet lähettämään ympärilleen voimakkaita signaaleja heti, kun siihen tarjoutuu mahdollisuus. Vauva arvioi syntymästään lähtien häntä ympäröiviä ilmiöitä lähinnä turvallisuusnäkökohdista. Turvallisuudentunne rakentuu kahdesta peruspilarista: kognitioista ja affektioista. Affektit eli tunteet ovat tilannesidonnaisia ja paljolti fysiologisina aistimuksina ilmeneviä tiloja. Kognitio viittaa taas aistihavaintoihin ja tietoon, jotka ovat tässä yhteydessä näkö- ja kuulohavainnot, joita vauva alkaa yhdistellä toisiinsa alusta alkaen. Vauvan huomatessa, että hänen omalla toiminnallaan on vaikutusta tuleviin tapahtumiin, hän lähettää voimakkaita signaaleja vanhemmilleen. Affektit liittyvät olemassaolon taisteluun ja pyrkimykseen pysytellä hengissä. Vauva ilmoittaa vaarallisista ja uhkaavista tilanteista reagoimalla voimakkaasti. Näitä tilanteita voivat olla pimeä, voimakas ääni ja yksin jääminen. (Sinkkonen 2008, 100 - 102.)

Lapset tarvitsevat elämäänsä rutiineja, ennakoitavuutta ja säännönmukaisuutta. Etenkin rutiineilla ja ennakoitavuudella on keskeinen merkitys turvallisuuden kannalta. Tunteiden nimeäminen on tärkeää, jotta lapsi voi lyömisen sijasta kertoa olevansa esimerkiksi vihainen tai loukkaantunut. Lapsi oppii tarkastelemaan omaa mieltään ja nimeämään tunteen. Turvallisuuden tunteen kannalta lapsen pitäisi saada kokemus, että voimakkainkaan tunteiden ilmaiseminen ei johda hylätyksi tulemiseen. (Sinkkonen 2008, 103 - 105.)

Pähkinänkuoreen tiivistettynä vauvan hoitamisen tavoitteena on huolehtia hänen fysiologisista tarpeistaan ja auttaa häntä vähitellen hallitsemaan omia tunteitaan. Tunteiden määrittelemisen ei kuitenkaan ole yksinkertaista, ne ovat sarja joustavia vasteita ja reaktioita, jotka ovat tarpeen erilaisia tilanteita arvioitaessa. Sinkkosen mukaan tunteet helpottavat päätöksentekoa, auttavat tiedon prosessoinnissa ja tarkkaavuuden

suuntaamisessa ja valmistavat vauvan nopeisiin motorisiin suorituksiin. (Sinkkonen 2008, 88.)

Tunteet ovat välttämättömiä sosiaalisen käyttäytymisen säätelemisessä ja muovaamisessa. Torjuva kasvon ilme tai hellä ääni ovat ympäristön signaaleja vauvalle, jotka johtavat monitasoiseen tapahtumaketjuun, esimerkiksi autonomisen hermoston aktivoitumiseen. Vauvan ja hoivaajan välistä vuorovaikutussuhdetta on käsitteellistetty monenlaisin termein. On puhuttu herkkyydestä vauvan viesteille, eli sensitiivisyydestä, virittäytymisestä, emotionaalista saatavilla olost, mentalisoimisesta ja refleksiivisistä kyvystä. Sensitiivinen hoivaaja on ilmeikäs, äänтелеe kannustavasti ja juttelee lapselle. Hän on myös empaattinen ja lapsen lähellä, mutta ei tunkeudu tämän reviirille. Sensitiivisen hoitajan äänensävy ja tunneilmaisut ovat vaihtelevia, ja ne ennen kaikkea seurailevat lapsen tunnetiloja ja muuttuvat niiden mukaan. Hän antaa kuitenkin tilaa lapselle, mutta tarjoaa virikkeitä, jos lapsi on menettämässä kiinnostuksensa aikaisempaan toimintaan. Kontrolloitu vanhempi voi osoittaa lasta kohtaan jopa avointa vihamielisyyttä, ja heidän äänensävynsä on kalsea ja käskevä. Toiminta on usein myös aikuisen valitsemaa. Jotkut vanhemmat hymyilevät lapselle ja sanat ovat helliä, mutta hymy on kuitenkin pakotettu, ja otteissa ja asenteissa on piilevää aggressiivisuutta. Tunnelma on epäaito ja pingottunut, ja lapset ovat tällaisessa kontaktissa kokoajan valppaana ja varuillaan. Lapset pitävät myös huolen siitä, etteivät haastamalla tavalla vanhempaa harjoittamaan vallankäyttöä. On myös olemassa passiivisia, reagoimattomia vanhempia, jotka eivät sano yhtään ainoaa sanaa ja ojentavat korkeintaan lapselle lelun. Fyysistä kontaktia ei ole, eikä tunnistettavaa tunnetilaa. Tämä on lapsen kannalta ehkä kaikista tuhoisin tilanne. (Sinkkonen. 2008, 88 - 90, 92 - 93.)

Empatia kuten muutkin tunteet kehittyvät vuorovaikutuksessa ympäristön kanssa ja sen oppiminen alkaa jo varhaisessa vuorovaikutuksessa vanhempien kanssa. Empatia on kykyä asettua toisen asemaan, ymmärtää toisten tunteita sekä eläytyä niihin. Lapsi oppii empatian taitoja kokemuksena siitä, että hän on tullut kuulluksi ja ymmärretyksi. Näin hän oppii itsekin huomaamaan muiden tarpeita ja vastaamaan niihin. Ellei lapsi koe empatiaa itse varhaisessa vuorovaikutussuhteessa, lapsi ei voi sitä itse oppia. Jos lapsen kasvuympäristössä kiinnitetään huomiota ilmapiiriin ja ihmisten tunteisiin, myös lapsi oppii havainnoimaan ihmisten erilaisia tunteita ja tunnetiloja. Empaattisuus ei kuitenkaan aina kehity itsestään, ja jotkut lapset tarvitsevat enemmän keskustelua,

esimerkiksi mikä toisesta tuntuu pahalta. Lapset oppivat empatiaa eri tavalla ja eri tahdissa, ja toiset lapset helpommin kuin toiset. (Kronqvist & Pulkkinen 2007, 128 – 129.) Empatia tunnetaitona on tärkeä lapselle tulevissa ystävyysuhteiden rakentamisessa ja ylläpitämisessä. Empaattinen lapsi osaa eläytyä muiden asemaan, joka on tärkeä vuorovaikutuksen väline. Jos lapselta puuttuu empatiakykyä hänen voi olla vaikea ymmärtää miltä toisesta tuntuu ja asettua tällöin hänen asemaansa. Esimerkiksi kiusaamistilanteissa empaattinen lapsi voi kokea myötätuntoa kiusattua kohtaan, ja näin ollen jättää osallistumatta kiusaamiseen tai puuttua siihen. Lapsi, jolla on huonosti kehittynyt empatiakyky, ei tunne myötätuntoa uhria kohtaan, eikä osaa eläytyä tämän tunteisiin.

7 YMPÄRISTÖN MERKITYS LAPSEN AGGRESSIIVISUUDEN SYNNYSSÄ

Lapsen sosiaalisella kehityksellä tarkoitetaan vuorovaikutukseen liittyviä taitoja ja valmiutta liittyä ryhmiin, ja tärkeä osa lapsen sosiaalisia taitoja on myös lapsen herkkyys toisen lapsen yhteistyöaloitteelle. Lapsen sosiaalista kehitystä ei voi erottaa lapsen muusta kehityksestä, kuten turvallisuuden tunteen, persoonallisuuden ja tunne-elämän kehityksestä. Kaikki nämä vaikuttaa lapsen vuorovaikutus- ja toverisuhteen kehittymiseen. Lapsella on valmius sosiaaliin siteisiin syntymästään saakka ja lapsi kehittyy osana omaa kulttuuriympäristöään. Lapsi kasvaa niiden toimintatapojen ja arvojen mukaisesti, jotka vallitsevat hänen kulttuuriympäristössään. Lapsella on valmiudet syntymästään saakka havaita ympäristöään tarkasti ja asteittain lapsi sosiaalistuu oman kulttuuriympäristönsä toimivaksi jäseneksi. (Kronqvist & Pulkkinen 2007, 116.)

Lapsen sosiaalista kehitystä ei voi irrottaa kokonaan kiintymyssuhdeteoriasta, koska lapsen persoonallinen ja sosiaalisen kehityksen lähtökohtana on lapsen kiintymyssuhde ensimmäiseen hoitajaan. Persoonallisuuteen ja sosiaaliseen kehitykseen vaikuttavat myös vertaissuhteet. Tutkija Judith Harrisin mukaan vertaisryhmä on tärkein konteksti, jossa lapsi oppii sosiaalisiksi. Lapset haluavat olla toistensa kaltaisia ja lapset jäljittelevätkin toisiaan hyvin paljon. Lapsen sosiaalisista taidoista ja sosiaalisesta sopeutumisesta kertoo paljon se, onko lapsella ystäviä ja millainen on lapsen sosiaalinen asema ryhmässä. Salmivallin mukaan lapsia ei ole vain suosittuja ja epäsuosittuja, vaan myös torjuttuja, tavallisessa asemassa olevia, huomiotta jätettyjä sekä ristiriitai-

sessä asemassa olevia lapsia. Torjutuilla lapsilla on todettu olevan enemmän sopeutumisongelmia kuin huomiotta jätetyillä lapsilla. Syrjäytymisen riskiä nuoruudessa lisää, jos torjuttu lapsi on lisäksi aggressiivinen. Yhdessä nämä kaksi ongelmaa, torjutuksi tuleminen ja aggressiivisuus, lisäävät ongelmia toverisuhteissa ja ongelmat toverisuhteissa puolestaan lisäävät vetäytymistä ja aggressiivisuutta. (Kronqvist & Pulkkinen 2007, 116 – 118.)

Se millä tavoin lapsi oppii tunnistamaan toisten eleitä ja ilmeitä, ja tekemään niiden pohjalta ratkaisuja toisten lasten tunteista, on olennainen osa lapsen sosiaalisia taitoja. Jos lapsi ei osaa päätellä toisen lapsen tunteita, syntyy ongelmakäyttäytymistä ja lapsi tulkitsee herkästi toisten lasten ilmaisut vihamielisiksi ja kielteisiksi. Tulkintavirheenä lapsi pitää toisia vihamielisinä, ja näin ollen toimii myös itse vihamielisesti vuorovaikutuksessa. Aggressiiviset lapset suuntaavat yleensä tarkkaavaisuutensa vihamielisiin vihjeisiin, jolloin toisen lapsen positiivinen käyttäytyminen jää heiltä lähes huomaamatta. Sellaiset lapset, jotka tunnistavat heikosti tunneilmaisuja kohtaavat sopeutumisvaikeuksia myöhemmin ryhmässä. (Kronqvist & Pulkkinen 2007, 118.)

7.1 Lapsen sosiaaliset taidot ja vuorovaikutus

7.1.1 Lapsi oppii sosiaalisia taitoja leikin avulla

Lapset oppivat vuorovaikutustaitoja leikin kautta. Leikissä lapset pääsevät ilmaisemaan käsityksiään ja ajatuksiaan ympäröivästä maailmasta. Aikuisen herkkä suhtautuminen leikkiin harjaannuttaa lapsen oppimista ajattelun, kielen, leikin ja luovuuden saralla. Lapsen ajattelu kehittyy rinnakkain leikin kanssa ja siihen tulee uusia puolia kun lapsi kasvaa. Puheen kehitys mahdollistaa roolileikin kehittymisen, joka vaatii lapselta aloitteiden ja vertaissuhteiden kehittymistä. (Kronqvist & Pulkkinen 2007, 118.)

On erilaisia tapoja luokitella leikkejä: harjoitteluleikki, roolileikki, yhteisleikki ja sääntöleikki. Yhteisleikissä eli rinnakkaisleikissä lapset eivät ole toistensa kanssa aktiivisessa vuorovaikutuksessa. He leikkivät samalla tavalla, samanlaisilla leluilla ja jäljittelevät toistensa leikkiä. Tätä leikkiä pidetään pienten lasten tärkeänä oppimistoimintana. Vierekkäinleikissä lapsi on vuorovaikutuksessa toisten kanssa ja hän saat-

taa näyttää, jakaa tai lainata lelujaan. Lapset eivät kuitenkaan leiki yhteisillä leikkivälineillä. Yhteisleikissä ollaan aktiivisessa vuorovaikutuksessa toisten lasten kanssa, lapset vuorottelevat ja vaihtavat leluja sekä kilpailevat keskenään. Roolileikki edellyttää lapselta kykyä leikkiä yhdessä toisten lasten kanssa ja jakaa ajatuksia. Sosiaalisen vuorovaikutuksen taitojen oppimiselle on kuvitteluleikki, jossa lapsi harjoittelee arkielämää. Näin lapsi oppii hahmottamaan omaa kulttuuri- ja lähiympäristöään ja niiden tapahtumia. Lapsi omaksuu näin myös kulttuurinsa arvoja, tapoja ja käytäntöjä. (Kronqvist & Pulkkinen 2007, 119 – 120.)

7.1.2 Sosiaalisten taitojen heikko kehitys yhteydessä aggressiivisuuteen

Kouluiässä lapsi alkaa tehdä sosiaalista havaitsemista, eli lapsi havaitsee sosiaalisia vihjeitä, tulkitsee niitä ja reagoi niihin parhaalla mahdollisella tavalla. Kuten aikaisemmin mainitsimme, aggressiiviset lapset tulkitsevat toisen käyttämisen vihamieliseksi, eli heiltä puuttuu sosiaalisia taitoja ja he joutuvat helposti syrjään ryhmässä. Aggressiiviset lapset käyttävät usein sellaisia keinoja, joita muut lapset eivät hyväksy, kuten toisten määräily ja huomion kiinnittäminen itsen. Jos aggressiiviseen käyttäytymiseen liittyy empatian puuttuminen, lapselle kehittyy helposti käyttäytymis- ja sopeutumisongelmia. (Kronqvist & Pulkkinen 2007, 154 - 155.)

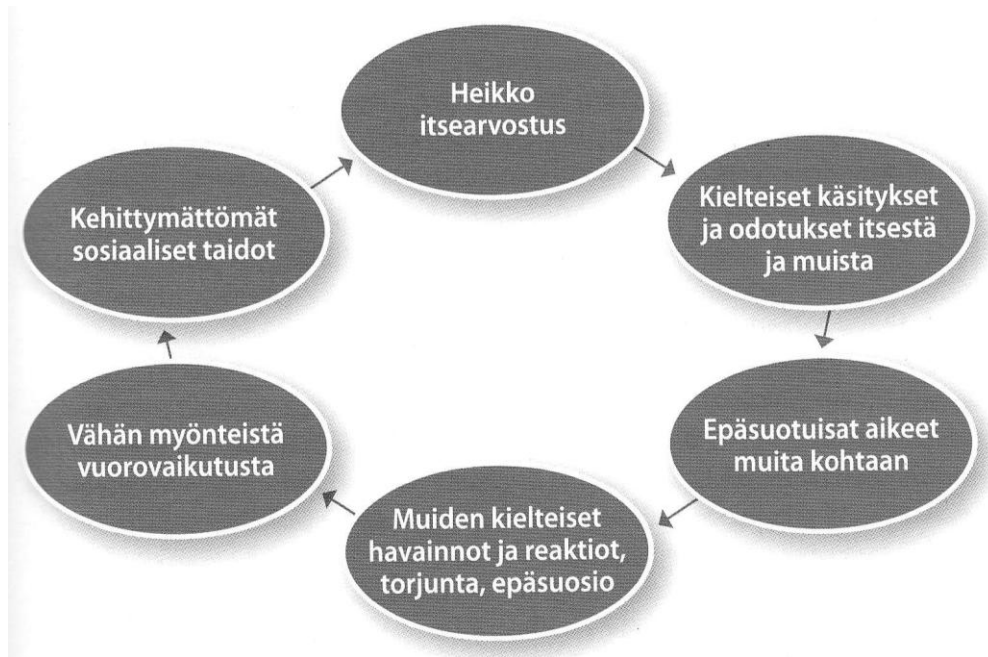
Lasten ongelmakäyttäytymisestä merkittävin osa liittyy sosiaalisten taitojen heikkoon kehitykseen, ja tämän seurauksena lapsella on todennäköisesti vakavia ongelmia myöhemmin elämässä. Pattersonin mukaan epäsosiaalisilla lapsilla on ongelmia myös aikuisena, kuten huono koulumenestys, heikot työtaidot, vain vähän ystäviä ja myöhemmin myös mahdollista rikollista käyttäytymistä. Näillä ongelmilla on taipumus siirtyä myöhemmin sosiaalisena perintönä eteenpäin. (Rusanen 1995, 19.)

7.2 Päiväkoti ja koulu lapsen kasvuympäristönä

Lain mukaan päivähoidon tavoitteena on edistää lapsen persoonallista tasapainoista kehitystä ja tarjota lapselle turvalliset ja lämpimät ihmissuhteet. Lain mukaan päivähoidon tulee edistää myös lapsen sosiaalista kehitystä ja tunne-elämän kehitystä. (Tiensuu 2005, 21 - 22.)

Useat tutkijat ovat sitä mieltä, että laadukas päivähoito voi vaikuttaa positiivisesti lapsen sosiaalisten taitojen kehitykseen. Lasten sosiaaliset taidot voivat olla puutteelliset tai heikosti kehittyneet, jos lapsen varhaisissa vuorovaikutussuhteissa on ollut ongelmia. Tällaisen lapsen on vaikea solmia kaverisuhteita. Hyväksymättömyys kaveripiirissä voi olla seurausta lasta hoitaneiden aikuisten välinpitämättömästä, hyljeksivästä ja moittivasta suhtautumisesta lapseen. Päivähoito, joka on heikkolaatuista, on aina riski lapsen kehitykselle, ja lapsen sosiaalinen ja henkinen kehitys voivat hidastua. Lapsella voi myöhemmin ilmetä myös mielenterveydellisiä ongelmia. (Tiensuu 2005, 22 - 23.) Näemmekin, että päivähoidolla on voimaannuttava vaikutus sellaiselle lapselle, joka jää puutteelliselle hoivalle kotiympäristössään. Tällöin laadukas päiväkotihoido voi korvata lapsen tarvittavan hoivan ja huolenpidon, ja lapsi saa luotua turvallisen suhteen hoitavaan aikuiseen. Jos hoito on heikkolaatuista, eikä siihen panosteta yksilöllisesti, niin vahinkojen korjaaminen emotionaalisessa kehityksessä heikkenee.

Irina Heikkilän tekemän tutkimuksen mukaan päiväkodeissa on näitä hyljeksittyjä ja torjuttuja lapsia. Torjutut ovat joko syrjäänvetäytyviä torjuttuja tai aggressiivisesti torjuttuja. Tilastollisesti torjutuilla lapsilla on heikompi minäkäsitys, erityisesti sosiaalinen minäkäsitys. Torjutuilla lapsilla sosiaaliset taidot ovat puutteelliset ja heillä on ongelmia sosiaalisessa käyttäytymisessään. Tällaiset lapset ovat usein aggressiivisia ja he joutuvat helposti riitoihin muiden lasten kanssa. Heillä ei myöskään ole kykyä ratkaista ongelmia neuvotellen. Torjuttujen lasten on vaikea liittyä ryhmään ilman vaikeuksia, vaikka he haluaisivatkin mukaan toisten lasten toimintaan. Päiväkodin henkilökunnan mukaan torjuttujen lasten on vaikea toimia sääntöjen mukaan ja yhteistyössä muiden lasten kanssa. He ovat usein häiritseviä ja huomionhakuksia, ja siksi ystävyys-suhteet ovat usein satunnaisia. Tulosten perusteella laadukkaan päivähoiton toteuttamiseksi varhaiskasvatuksessa tarvitaan selkeitä sosiaalisten taitojen harjaannuttamisohjelmia, pienempiä lapsi ryhmiä ja riittävästi henkilökuntaa. Näitä edellä mainittuja asioita tarvitaan torjuntakierteen pysäyttämiseksi, sillä jo alle kouluikäiset lapset ovat vaarassa syrjäytyä ensiksi kaveripiiristään, ja kierteseen jouduttua myös yhteiskunnasta (kuva 1). (Tiensuu 2005, 23.) Ajatus herääkin siitä, onko kehäkierre seurausta kiusatuksi tulemisesta vai syy kiusaamiseen.

Kuva 1. Negatiivisen vuorovaikutuksen kehäprosessi (Kirves & Stoor – Grenner 2010, 27).

Hoitopäivän pituudella on havaittu olevan vaikutusta lapsen turvattomuuteen, ja turvattomuus puolestaan vaikuttaa lapsen sosiaalisen kehityksen edellytyksiin. On havaittu, että alle yksivuotiaina päivähoidon aloittavilla lapsilla on samantapaisia vaikutuksia lapsen kehitykselle. (Tiensuu 2005, 24 - 25.)

Päivähoidon hoitajan ja lapsen välisen vuorovaikutussuhteen laatu on yksi ennustaja lapsen kehitykselle. Hoitajien ja lasten välinen positiivissävyinen, verbaalinen vuorovaikutus lisää lapsen sosiaalisuutta. Myös hoitajan käytettävissä oleminen ja hoitajan responsiivisuus lapsen tarpeille vaikuttavat positiivisesti lapsen käyttäytymiseen, ja ennustavat myös parempia kaverisuhteita. Lasten aloitekykyä ja vuorovaikutukseen osallistumista edistää hoitajien lämmin suhtautuminen lapsiin, sillä on merkitystä miten aikuinen puuttuu ja osallistuu lasten toimintaan. Hoitaja esimerkiksi määrittelee sen, miten käsitellään ristiriitoja ja ilmaistaan ajatuksia. Tutkimusten mukaan lasten sosiaalisen pärjäävyyden sekä ajattelun kehittymisen kannalta on merkittävä asia miten lapset ovat päiväkodissa vuorovaikutuksessa keskenään. Päivähoidossa lapsella on mahdollisuus oppia vertaisryhmässä yhdessä toimien syvällisempiä vuorovaikutustaitoja. Lapset oppivat toisilta lapsilta erilaisia asioita, ja vertaisoppimisen on todettu olevan yhteydessä vastuun ja itsetunnon kehittymiseen. Vertaisryhmän vuorovaiku-

tuksessa leikki on merkittävä tekijä. Hoitajan rooli päivähoidossa on ohjaava ja osallistuva, ja hänen tehtävänsä on sitouttaa lapsia positiiviseen sosiaaliseen vuorovaikutukseen. Jos lapsi ei pysty rakentamaan pysyviä ja hyviä ihmissuhteita, sopeutuminen kouluun on vaikeampaa, ja tämä voi ilmetä koulussa suurina sopeutumisvaikeuksina. (Tiensuu 2005, 25 - 26.)

7.3 Ystävyys ja toverisuhteet voimavarana

Ystävyys toimii sosiaalisen voimavarana. Ystävyydellä on monta erilaista tehtävää: virikkeet, toveruus, minäkäsityksen tukeminen, sosiaalinen vertailu ja tunnenerkitys. Ystävältä on mahdollista saada palautetta ja ystävyys luo myös pohjaa myönteisen minäkäsityksen syntymiselle. Ystävyys ylläpitää myönteistä minäkäsitystä itsestä ja tunnetta omasta tärkeydestä toiselle. Lapsi tekee myös sosiaalista vertailua ja saa tietoa siitä, onko hän toisten kaltainen. Läheisyys ja tunnesuhde ystävään tarjoavat luottamuksellisen suhteen. Ystävyys tulee lapsen hyvinvointia ja erityisesti itsetunnon kehitystä. Ystävyysuhteessa opitaan läheisyyttä, uskoutumista, vastavuoroisuutta sekä luottamusta. Ystäviä voi olla sekä suosituilla sekä torjutuilla lapsilla, mutta yksinäiseksi lapseksi määritellään sellainen lapsi, jolla ei ole vertaissuhdetta tai yhtään ystävää. (Kronqvist & Pulkkinen 2007, 156 - 157.)

Lapsen ystävyysuhteiden kehittyessä hän saa läheiseltä ystävältä yhä enemmän emotionaalista tukea, jolla on suuri merkitys lapsen emotionaaliselle kehitykselle. Ystävyys tarjoaa kiintymyksen, hyväksytyksi tulemisen, ystävyyden ja yhteenkuuluvuuden tunteita lapselle. Kun ystävyteen kuuluu vielä toisen kunnioittaminen, vastavuoroisen välittäminen ja luottamus toiseen, antaa ystävyys osapuolille tukea ja varmuutta. Ystävyys vahvistaa parhaimmillaan itsetuntoa ja tukee identiteetin rakentumista sekä henkistä kasvua. Itsetunnon kehittymiselle on tärkeää muiden ikätovereiden positiivinen palaute ja heidän hyväksyntänsä. Erilaiset kokemukset omassa ikäryhmässä auttavat lasta kehittämään sosiaalisen todellisuuden tajuamista. Lapsen minäkäsityksen myönteistä syntymistä tukevat hyväksyvät ilmaisut, ja kielteistä käsitystä puolestaan epävarmuutta synnyttävät moitteet ja torjunnat. Ystävyys- ja toverisuhteissa lapsi oppii tavan käyttäytyä vastavuoroisesti myös muissa sosiaalisissa tilanteissa. Lapsi oppii sosiaaliset taidot vuorovaikutuksessa muiden lasten kanssa esimerkkien, erehdysten ja monien yritysten välityksellä. Ilman ystävyysuhteita, ja niistä saatuja kokemuksia,

lasten on vaikea luoda ja ylläpitää läheisiä sosiaalisia suhteita ikätovereihin sekä muihin ihmisiin. Huonoilla ystävyys- ja toverisuhteilla saattaa olla päinvastainen vaikutus lapseen. Ne voivat olla lapselle tuhoisia, ja sen myötä lapset oppivat epäsosiaalista käytöstä. (Aho & Laine 2002, 178 - 180.)

7.4 Median vaikutus lapseen

Lapsuus on muuttunut paljon viimeisten vuosikymmenten aikana. Ei ole kauaa siitä, kun televisiovastaanottimet olivat vielä harvinaisuuksia ja suuria ihmeitä, joita tultiin katsomaan kauempaakin. Nykyisessä tietoyhteiskunnassa, jota mediamaailma hallitsee, asiat ovat kuitenkin toisin. Lapset ovat jatkuvassa vuorovaikutuksessa erilaisten medioiden kanssa, kuten tietokonepelien, Internetin, elokuvien, uutisten ja mainosten sekä matkapuhelimien kanssa. Useiden tietolähteiden olemassaolo voi vahvistaa lasten oppimista, vuorovaikutusta ja sosialisaatiota. Toisaalta lapset ja nuoret ovat saaneet kokea myös tietoyhteiskunnan kääntöpuolen. Jatkuva audiovisuaalisten viestien pommitus ja sähköisissä verkoissa vaanivat hyväksikäyttöyritykset aiheuttavat myös suuria huolia ja uhkakuvia. Väkivalta on jatkuvasti esillä eri medioiden välityksellä, ja mediaväkivalta onkin hyvin tavallinen osa lasten ja nuorten viihdettä ja vapaa-aikaa. (Inkinen 2005, 9; Salokoski 2007, 9.)

Kaupalliset myyntikeinot ovat räikeitä ja mediaa myydään entistä räväkämmillä otsikoilla: väkivalta rikokset ja seksi myyvät. Hintana on lasten mediapahoinvoinnin lisääntyminen. Teknologian nopea kehittyminen on vaikeuttanut lasten mediasuojelua ja Internetin myötä on avautunut hallitsematon mediaviidakko. Elokuvien osalta ikärajojen valvonta on vaikeutunut Internetistä ladattavien elokuvien myötä, kukaan ei valvo sitä minkä ikäinen henkilö elokuvan katsoo. Haasteena ovat myös nykyajan matkapuhelimet, joihin saa helposti ladattua erilaisia kuvaohjelmia ja pelejä ilman, että kukaan valvoo ikärajoja. Digitaalinen televisio tuo mukanaan suuren määrän kanavia ja tarjontaa, ja suurin osa ohjelmista tulee yleisön katseltavaksi ilman ennakkotarkastusta. Tulevaisuuden ohjelmatarjonnan lisäys tuo uusia haasteita lasten mediasuojelulle. (Martsola & Mäkelä - Rönholm 2006, 22 - 24.)

Medialla on siis merkittävä rooli lasten elämässä ja voidaan puhua suoranaisestä media- verkostolapsuudesta, sillä lapset kuuluvat moniin viestintäverkkoihin. Mediakoh-

taamista tapahtuu myös ilman lapsen omaa aloitetta, esimerkiksi koulumatkan aikana kadun varrella lapsi voi nähdä lööppejä väkivaltateoista tai mainoksia uudesta väkivaltapelistä. (Martsola & Mäkelä - Rönholm 2006, 31.) Lapsen tulee saada osallistua mediakulttuuriin ja myös käyttää viestimiä, kuten matkapuhelinta ja tietokonetta, opiakseen toimia tässä kulttuurissa ja vuorovaikutuksessa. Aikuisen läsnäolo on kuitenkin tärkeää, jotta lapsi voi halutessaan keskustella eteen tulleista uusista asioista esimerkiksi mediamallien sisältämistä merkityksistä ja kysyä tarvittaessa neuvoa. On kuitenkin tärkeää, että aikuinen pitää huolta siitä, että lapsen ulottuville ei pääse hänen ikäiselleen sopimatonta materiaalia. (Manner- Raappana 2007, 127- 129.) Aikuisen tehtävä on siis suojata lapsuutta ja taata lapselle kasvurauha ilman, että lapsi joutuu tekemisiin aikuisen maailmaan kuuluvien asioiden kanssa, joita he eivät ole vielä kykeneviä jäsentämään. (Martsola & Mäkelä - Rönholm 2006, 28.)

Mielikuvat välittyvät katselemisen kautta eritavoin kuin lukemisen tai kuulemisen kautta. Lapsi muodostaa itse mielikuvansa lukiessaan tai kuunnellessaan satua, ja hyvin väkivaltaisten kuvausten kohdalla hän ottaa omat psyykkiset puolustusmekanisminsa avuksi ja torjuu sen mikä aiheuttaa hänessä ahdistusta. (Keltikangas - Järvinen 1999, 197.) Valmis ja tunnesisällöltään tehokkaaksi suunniteltu visuaalinen kuvasto, voi traumatisoida lasta. Näköhavainnon ja samaistumisen kautta lapsen mieli joutuu ottamaan vastaan tietynhetkiselke kehitykselle mahdottoman ja traumatisoivan kokonaisuuden. Koska tällaiset toiminnot syntyvät psyykessä vasta kypsymisen myötä, lapsella ei ole mahdollisuutta asettaa näkemäänsä tietynlaiseen kategoriaan, etäännyttää tai käsitellä näkemäänsä mielessään kuten aikuisella. Lapsen luettua tai kuultuaan tarinan hän luo itse kuvat oman kehitystasonsa mukaisesti, sen ylitse kun lapsi ei itse voi mennä. Ihmisen psyyke käyttää suojausmekanismeja vaistonvaraisesti, mitä lapsi ei voi käsittää, siltä hän tarvittaessa suojautuu. (Martsola & Mäkelä - Rönholm 2006, 51.)

Media on merkittävä tekijä lapsen kehityksessä ja kasvussa sekä sosiaalisessa kehityksessä. Lapsen maailmankuva ja itsetunto ovat alttiita ympäristövaikutuksille, kuten medialle. Medialla uskotaan olevan yhteys lasten ja nuorten levottomuuden, turtumisen ja kontrollikyvyn puutteeseen. Aggression ja väkivallan yhteyksiä on tutkittu jo vuosikymmenten ajan. Tutkimuksissa toistuvat samat tulokset median vaikutusmekanismeista: pitkäaikainen vahingollinen mediankäyttö aiheuttaa tunteiden turtumista,

samaistumisilmiöitä, väkivallan pauloihin ”imeytymistä”, pelkoja, aggressioita, uni-häiriöitä, moraalien heikkenemistä, riippuvuutta sekä mallioppimista. Media tuottaa malleja, joita lapsi voi alkaa pitämään normaaleina ja hyväksyttävänä. Lapset voivat ottaa mallia muun muassa ihannoimastaan elokuvasta tai televisio-ohjelmasta. Suosittu extreme-ohjelmat voivat olla erityisen vahingollisia. Näissä ohjelmissa vaaralliset, ja välillä suoranaisesti jopa ihmisarvoa loukkaavat teot, esitetään kunniakkaina ja hyväksytyinä, ja niiden tarkoituksena on lisäksi toisten ihmisten henkinen ja fyysinen nolaaminen. Ohjelma vetoaa erityisesti nuoriin ja jopa pieniin lapsiin, ja niiden vaikutus alkaa näkyä eri toimintaympäristöissä. Laajan amerikkalaisen tutkimuksen mukaan väkivaltaiset ohjelmat lisäävät aggressiivista asennetta ja käyttäytymistä lapsilla. Aggressiivinen malli houkuttelee jäljittelemään ja tarjoaa muun muassa malleja ongelmatilanteiden ratkaisuun. (Martsola & Mäkelä - Rönholm 2006, 53, 59 - 62.)

Lapsen kyky tuntee myötätuntoa ja empatiaa voivat heikentyä väkivaltaisen kuvamaateriaalin toistuvasta katselusta, koska lapsi turtuu ajan myötä näkemäänsä. Väkivaltaa ei osata tunnistaa enää väkivallaksi. Väkivaltaisten elokuvien katselulla ja tietokonepelien pelaamisella on väitetty olevan yhteys lasten ja nuorten väkivallantekoihin. Selvää syy-seurausyhteyttä on vaikea todentaa: tappamista televisiossa tai tietokonepeleissä nähnyt tuskin menee suin päin tappamaan vastaantulijaa kadulla. Media ja televisio ovat kuitenkin tärkeä maailmankuvan rakentaja, ja onkin todettu, että televisioväkivallan näkeminen vääristää lapsen käsitystä todellisesta elämästä. He ovat herkistyneet väkivallan herättämälle ahdistukselle, ja pitävät väkivaltaa yhä lisääntyvänä, luonnollisena ja väistämättömänä osana todellista elämää. Epärealistisuus ilmenee esimerkiksi siten, että lapsi ei ymmärrä potkun päähän saattavan tappaa, eikä ihminen useiden nyrkiniskujen jälkeen nousekaan uudelleen ylös puolustamaan itseään. (Keltikangas - Järvinen 1999, 192; Martsola & Mäkelä - Rönholm 2006, 62.)

Televisioväkivallan tutkimista vaikeuttaa se, että vaikka tiedetään väkivaltaa runsaasti seuraavien lasten ja nuorten käyttäytyvän muita aggressiivisemmin, ei ole ehdottoman selvää mikä on syy, mikä seuraus. Aggressiivisuuteen taipuvainen ihminen voi katsoa runsaammin väkivaltaohjelmia. (Harjunkoski & Harjunkoski 1994, 104.) Kuitenkin vuonna 2002 maassamme tehdyn tutkimuksen perusteella, lähes puolessa nuorten tekemistä henkirikoksista ja niiden yrityksissä, on otettu mallia väkivaltaisista tietokonepeleistä tai elokuvista (Martsola & Mäkelä - Rönholm 2006, 64). Empiiristen tut-

kimusten mukaan myös väkivallan näkeminen tai altistuminen väkivaltaiselle ilmapii-
rille, vaikuttaa lapseen jopa yhtä paljon kuin henkilökohtainen väkivalta (Ellonen, N;
Kivivuori, J & Kääriäinen, J. 2007, 14).

8 LASTEN JA NUORTEN KESKINÄINEN VÄKIVALTA -SEMINAARIN TYÖPAJAT

8.1 Sosiaalinen media ja nettikiusaaminen

Mediakasvatus on entistä tärkeämpää, jotta lapsille saadaan luotua turvallisempi me-
diaympäristö (Kytösaho & Huhtaranta-Lehtinen 2010, 2). Nettikiusaaminen on nimit-
telyä, perättömien tietojen ja valheiden levittelyä. Internetissä tieto liikkuu nopeasti
kaikkien nähtäväksi ja sitä on vaikea poistaa (Kytösaho & Huhtaranta-Lehtinen 2010,
11).

Lapset viettävät paljon aikaa Internetissä, mutta vielä huolestuttavampaa on se, mitä
lapset näkevät siellä. Internetissä on saatavilla järkyttävää materiaalia, joka voi vahin-
goittaa lasta, kuten eläinräökkäys, väkivalta, seksi, pelottelupelit sekä tappaminen.
Vanhemmilla on harvoin tietoa siitä, millä sivustolla heidän lapsensa liikkuvat ja min-
kälaisia tuttavuuksia heillä on Internetissä. (Kytösaho & Huhtaranta-Lehtinen 2010, 17.)
Kukaan ei myöskään valvo nettikiusaamista Internetissä, ja siihen on vaikea puuttua.
Työpaja esitteli seminaarissa nettikiusaamisilmiötä, joka on monille vielä vieras käsi-
te. Työpaja antoi ammattikasvattajille tietoa tästä uudesta ilmiöstä sekä keinoja siihen
puuttumiseen.

Jos lasta kiusataan virtuaalimaailmassa, on tärkeää olla vastaamatta viesteihin, estää
viestien saapuminen kiusaajalta, tallentaa saamansa viestit ja ottaa ylös päivämäärä
sekä paikka, jossa kiusaaminen on tapahtunut. Lapsen olisi myös hyvä kertoa asiasta
luotettavalle henkilölle, esimerkiksi opettajalle tai vanhemmille. Sivuston ylläpitäjään
on myös hyvä ottaa yhteyttä, sillä ylläpitäjät ovat monesti tottuneet ratkomaan kiu-
saamistapauksia Internetissä. Jos lasta halvennetaan tai uhataan Internetin välityksellä,
asiasta tulee ilmoittaa myös poliisille. (Kytösaho & Huhtaranta-Lehtinen 2010, 12 -
14.)

Tärkeä suojaava tekijä, niin sopimattomalta medialta kuin nettikiusaamiseltakin, on vanhempien tietoisuus lasten netinkäytöstä sekä avoin keskustelu omien vanhempien kanssa. Vanhempien tulee olla kiinnostuneita lastensa Internetin käytöstä, tällöin Internetin käyttö on lapselle turvallisempaa ja voi tarjota pääsääntöisesti positiivisia kokemuksia. (Kytösaho & Huhtaranta-Lehtinen 2010, 18.)

8.2 Järjestötoiminta

Järjestötoiminnassa harrastaminen edistää tunteiden käsittelytaitoja, sosiaalisia taitoja, fyysistä terveyttä ja innostaa elinikäiseen aktiivisuuteen (Hairo & Hyppänen 2010, 4). Osallisuus on tärkeä osa järjestötoimintaa, ja siinä lapsi voi kokea tasavertaista yhteisön jäsenyyttä. Lapsi saa tunteen, että voi vaikuttaa asioiden kulkuun ja yhdessä tehdyt sopimukset sitouttavat yhteisiin toimintoihin. (Hairo & Hyppänen 2010, 7.) Harrastustoiminta on lapselle myös tärkeä kasvuympäristö perheen, koulun ja kaverien rinnalla. Harrastustoiminnan kautta aikuiset ja lapset löytävät yhteistä aikaa, ja se kiinnittää lapsen sosiaaliseen ympäristöön. Harrastustoiminnassa täytyy ottaa huomioon, että lapsi on turvassa ja tuntee itsensä rakastetuksi sekä arvostetuksi. Toiminnan tulee olla sellaista, että lapsi voi osallistua ja leikkiä kehitystasonsa mukaisesti. (Hairo & Hyppänen 2010, 8.)

Harrastustoiminta katsotaan monessa kunnassa sosiaalipalveluiden sekä uuden lastensuojelulain näkökulmasta sosiaalipalveluiden tukitoimeksi. Harrastustoiminta palvelee elämänhallintaa, arkisen elämän ylläpitoa, ihmissuhteita ja osallistumista sekä arkipäivän miellekyttä. (Hairo & Hyppänen 2010, 20.)

8.3 Aggression portaat

Aggression portaat on koulutusmateriaalia, jonka on tuottanut väestöliiton kansainvälinen yhteistyöprojekti. ”Aggression hallinnalla väkivallan ehkäisyyn” –projekti tarjoaa ennaltaehkäiseviä aggressionhallinta malleja, esimerkiksi lastenkasvatuksen, etenkin koulujen ja perhevalmennuksen ammattilaisten käyttöön. Rahoittajina ovat toimineet Euroopan unionin Daphne II -ohjelma, Suomen sosiaali- ja terveysministeriö ja Opetushallitus. Daphne II -ohjelma on tarkoitettu ehkäisemään väkivaltaa ja tukemaan

Eurooppalaisia hankkeita. Hanke on käynnistynyt syyskuussa 2005, tavoitteenaan väkivallan väheneminen aggression hallinnan kautta. (Cacciatore 2007, 5.)

Aggression portaat -malli perustuu normaalin kehityksen ymmärtämiseen ja aggressiotunteen hyväksymiseen, väkivallan vastaiseen asennekasvatukseen ja oman vastuun korostamiseen sekä aggression hallintakeinojen opetteluun. Aggression portaat tarjoavat konkreettisen työvälineen, jonka avulla voidaan opetella haastavien tunteiden hallintaa. Aggressiokasvatuksessa on aina tärkeää huomioida lapsen ikä ja kehitysvaihe, ja tueksi tarvitaan ikään sovitettuja ohjeita ja harjoituksia. (Cacciatore 2007, 10 - 12.) Aggression portaat -malli onkin jaettu iän mukaan Kiukku- ja Kapinamalliin. Kiukumallin avulla voidaan ohjata 0 - 7-vuotaiden lasten aggressiokasvatusta. Kapinamalli keskittyy 7 - 25-vuotiaiden aggressiokasvatukseen. Aggression portaat malleissa käytetään aggressiokasvatuksen tukena sutuhaka, kukipaso- ja liikennevalo-malleja.

Sutuhaka-malli antaa asiallisen riitelymallin, jonka avulla saa ilmaista tunteitaan, kuten ärtymystä ja suuttumusta. Malli tarjoaa mahdollisuuden rakentavaan ratkaisuun, eli kertoa: miksi suutuin, miltä tuntuu, mitä haluan ja miksi yhteistyö kannattaa. Sutuhaka-mallissa on käytetty pohjana Iso-Britannian vankeinhoitolaitoksen suuttumuksen hallinta-aineistoa. Kukipaso-malli on tarkoitettu hyvin voimakkaan raivokohtauksen saaneen henkilön kohtaamiseen. Malli koostuu neljän kohdan toimintamallista, jota voi soveltaa kiperän paikan tullen. Kukipaso-sana muodostuu sanoista: kuuntele, kiitä, pahoittele, sovi jotain. Siponen kehitti liikennevalomallin, jonka avulla lapsi harjoittelee itsehillintää liikennevalojen värien avulla. Liikennevalomallin avulla lapsi oppii tunnistamaan tunnekuohut ja odottamaan kiukun laantumista ottamalla aikalisän. (Cacciatore 2008, 80 - 82.)

8.4 KiVa Koulu

KiVa Koulu -ohjelmaa alettiin kehittää vuonna 2006 Turun Yliopistossa opetusministeriön rahoituksella. Ohjelman kokeilu aloitettiin vuonna 2007, ja se jatkuu edelleen. KiVa Koulu -ohjelman tavoitteena on vähentää ja ehkäistä koulukiusaamista. Sitä ollaankin tuomassa hyvää vauhtia kaikkien halukkaiden suomalaisten koulujen saataville. Kansainvälisestikin tarkasteltuna tulokset ohjelman vaikutuksista ovat erittäin hyvät. KiVa -lyhenne on muodostunut sanoista Kiusaamista Vastustava tai Kiusaamisen

Vastainen. KiVa Koulu on syntynyt koulujen tarpeesta, sillä tehokkaat työvälineet kiusaamiseen ja siihen puuttumiseen, sekä turvallisen opiskeluympäristön takaamiseen oppilaille ovat olleet puutteelliset. Ohjelmalla halutaan vaikuttaa niihin lapsiin ja nuoriin, jotka katsovat kiusaamista enimmäkseen sivusta, tarkoituksena on saada heidät vastustamaan kiusaamista ja tukemaan kiusattua. (Lämsä 2009, 173 - 174.)

KiVa Koulu -ohjelma antaa oppilaille lisää tietoa kiusaamisesta, sekä rohkeutta puuttua kiusaamistilanteisiin ja tehdä kiusaamisen vastaisia tekoja omassa koulussaan. Oppilaiden huomatessa aikuisten ottavan kiusaamisen vakavasti he saavat kannustusta ja oppivat avoimuutta, joka on hyvin tärkeää koulukiusaamisen vastaisen ohjelman menestymisen kannalta. Aikuisten yhtenäinen linja kiusaamisen vähentämiseen luo oppilaille selkeät rajat siitä, mikä on sallittua ja mikä ei. (Lämsä 2009, 183.)

KiVa Koulu -ohjelmalla on kolme erityispiirrettä: poikkeuksellisen runsas konkreettinen materiaali, joka on suunnattu oppilaille ja heidän vanhemmilleen sekä opettajille, virtuaalisen oppimisympäristön hyödyntäminen, sekä koko ryhmään vaikuttaminen. KiVa Koulu -toimenpideohjelmaan sisältyy kohdennettuja sekä yleisiä toimenpiteitä. Kohdennetut toimenpiteet otetaan käyttöön silloin, kun kiusaamistapaus tulee ilmi ja kiusaaminen kohdistetaan erityisesti kiusattuihin oppilaisiin ja kiusaamiseen osallistuneisiin oppilaisiin. Yleiset toimenpiteet ovat useimmiten kiusaamista ennalta ehkäiseviä ja kohdistuvat jokaiseen oppilaaseen. Tavoitteena yleisissä toimenpiteissä on lisätä tietoisuutta oppilaissa ryhmän merkityksestä kiusaamisessa ja sen lopettamisessa. Toimenpiteellä pyritään tarjoamaan turvallisia keinoja tukea ja auttaa kiusattuja koulukavereita ja herättämään kiusattuja kohtaan empatiaa. Eli oppilaisiin yritetään vaikuttaa niin, että he eivät hyväksyisi kiusaamista, vaan he kiusaamisen sijasta asettuisivat tukemaan kiusattua. Yleisten toimenpiteiden keskeinen osa KiVa Koulu -ohjelmassa on oppitunnit. Eri ikäkausille, ala- ja yläkoululaisille on suunniteltu oma tapa käsitellä kiusaamista. Oppituntien tavoitteena sekä ala- että yläkouluissa on auttaa oppilasta ratkaisemaan sosiaalinen pulma kiusaamistilanteissa: teenkö sen mitä muut minulta ryhmässä odottavat vai sen minkä tiedän itse oikeaksi. (Lämsä 2009, 175 - 176.)

Jokaisessa ohjelmaan osallistuvassa koulussa on oma KiVa-tiimi, joka koostuu vähintään kolmesta opettajasta tai muusta aikuisesta. Heidän tehtävänä on informoida

koulun muita aikuisia ohjelmasta ja siitä kuinka sitä toteutetaan, yhdessä he selvittävät esille tulleita kiusaamistapauksia. KiVa-tiimi käy yhdessä kiusattujen ja heitä kiusaavien oppilaiden kanssa yksilö- ja pienryhmäkeskusteluja kiusaamisesta. Opettajat käyvät keskustelua kiusatun luokkatovereiden kanssa kiusaamisesta, ja he yhdessä pohtivat, kuinka voisivat auttaa ja tukea kiusattua. Oppilaat saavat pitkin lukuvuotta lisää tietoa kiusaamisesta ja alkavat ymmärtää, että aikuiset ottavat kiusaamisen vakavasti, jolloin kiusatut saavat tarvitsemansa avun ja tuen. Kiusaamista ilmenee usein silloin kun aikuinen ei ole paikalla ja onkin tärkeää rohkaista oppilaita kertomaan kiusaamistapauksista aikuisille, sillä muuten tilanteet saattavat jäädä huomaamatta. (Lämsä 2009, 179 - 180.)

8.5 Lapsen tapaturma – Vahinko vai keskinäistä väkivaltaa

Start, eli Kouvolan seudun tapaturmahanke tilastoi ja seuraa säännöllisesti tapaturmia ja saatua tietoa käytetään tapaturmien ehkäisyyn. Verkossa toimivan TAPE-seurantaohjelman avulla kirjataan tapahtuneet tapaturmat. Päivähoitoyksiköt ja koulut käyttävät TAPE-ohjelmaa tapaturmatilanteensa seuraamiseen ja sitä kautta tapaturmien ehkäisyyn. Työpajan keskeisiä teemoja olivat lasten tapaturmat varhaiskasvatuksessa, sekä TAPE-ohjelma ja sen hyödyntäminen lasten tapaturmien ehkäisyssä. (Karjalainen & Pauna 2010, 3.) Ohjelman avulla pystytään myös seuraamaan, oliko toisen lapsen aiheuttama tapaturma vahinko vai tahallinen teko (Karjalainen & Pauna 2010, 8). TAPE-ohjelman avulla pystytään siis seuraamaan lasten keskinäistä väkivaltaa, sen yleisyyttä ja minkälaisia väkivaltatekoja on.

On tärkeä motivoida yksiköt kirjaamaan tapaturmat, sekä tehdä säännöllisin väliajoin tapaturmaraportteja, jotta TAPE-ohjelmaa voisi käyttää työvälineenä ennaltaehkäisyssä. Ohjelman käyttö päiväkodeissa ja kouluissa on myös viesti vanhemmille ja huoltajille, että yksikkö on kiinnostunut lasten turvallisuudesta ja kaikki tapaturmat on kirjattu tarkasti ylös. (Karjalainen & Pauna 2010, 8.)

8.6 Nuorisovaltuusto ja nuorten osallisuus

Lapsi- ja nuorisopoliittisen kehittämisohjelman tavoitteena on, että jokaisessa kunnassa 5 - 17-vuotiaat lapset tulevat kuulluksi vuoden 2010 loppuun mennessä. Tämä ta-

voite perustuu nuorisolakiin, joka velvoittaa, että nuoria on kuultava heitä koskevissa asioissa. Nuorisovaltuustotoiminta painottaa nuorten laajaa osallisuutta ja kuulemista. (Mellin 2010, 2.)

Osallisuudessa on tärkeää, että lapsi voi vaikuttaa ympäristöön ja olla osa sitä, se oikeuttaa omaan identiteettiin ja arvokkuuteen osana yhteisöä. Osallisuudessa kannetaan vastuuta koko yhteisön toimintakyvystä ja siihen on tärkeää kasvattaa lapsia. Vastakohtana osallisuudelle on välinpitämättömyys toisia ihmisiä ja yhteisöä kohtaan. (Mellin 2010, 5.) Osallisuus kehittää lapsen sosiaalisia taitoja, vastuuntunnetta, yhteisöllisyyttä, poliittisia kykyjä ja hyvää oppimista sekä ihmiseksi kasvamista (Mellin 2010, 7).

8.7 Vertaissovittelu

Suomen sovittelufoorumi Ry on perustettu 2003, se on vapaaehtoinen ja riippumaton kansalaisjärjestö. Sen tehtävä on pyrkiä parantamaan yhteiskunnan hyvinvointia sovittelun kautta. Visiona on luoda kulttuuri, joka tuomitsemisen sijasta kannustaa vuoropuheluun, anteeksiantoon ja ymmärrykseen. (Suomen sovittelufoorumin hallitus 2010, 9.)

Sovittelu on yhteisöllinen konfliktinhallintamenetelmä ja sen ydin on dialogissa, oppimisessa ja toisen ihmisen näkökulman ymmärtämisessä. Sovittelijoina toimivat puolueettomat henkilöt, fasilitaattorit eli mahdollistajat. Perusajatuksena sovittelussa on, että osapuolet löytävät yhdessä ratkaisun tilanteeseen. Sovittelu ohjaa ihmisiä myönteiseen käytökseen ja vahvistaa heidän kokemusta siitä, että he voivat vaikuttaa elämäänsä (Gellin 2010, 70.)

Vertaissovittelu pohjautuu menetelmänä sovitteluun, ja se noudattaa selkeää kaavaa. Sovittelijoina toimivat osapuolia vanhemmat koulutetut oppilaat, jotka auttavat osapuolia löytämään itse ratkaisun ristiriitaansa. Kouluissa sovitellaan monenlaisia ristiriitoja, kuten kiusaamista. (Gellin 2010, 70.) Vertaissovittelussa on viisi vaihetta: tervehtiminen ja pelisäännöt, tarinat eli mitä tapahtui, ratkaisut, sopiminen ja seuranta, onko sopimus pitänyt. Vertaissovittelu on mahdollisuus oppia ottamaan vastuuta, su-

vaitsevaisuutta sekä tasavertaisuutta, oppia kasvamaan läpi konfliktien, sekä oppia vuorovaikutusta ja yhdessä toimimista. (Väisänen 2010, 13 – 14.)

8.8 Puheeksiotto

Puheeksiotto on varhaisen puuttumisen keino. Varhainen puuttuminen tarkoittaa asian puheeksi ottamista ja asian ohjaamista asiantuntijan pariin (Huhtanen 2007, 105). Väkivallasta puhuminen ei ole helppoa, sillä väkivalta koskettaa monia ja väkivaltatilanteiden selvittelyssä on mukana useampi osapuoli. Puheeksiotossa keskustellaan ensiksi väkivallan kokijan tai tekijän kanssa ja kartoitetaan tilannetta. Tämän jälkeen asiantuntija pyrkii neuvomaan ja auttamaan asiakasta oikean avun piiriin. (Huhtanen 2007, 151; Toikka 2010, 2.)

Lasten ja nuorten keskinäinen väkivalta -seminaarissa Puheeksiotto-työpajan vetäjät tulivat Kymenlaakson ensi- ja turvakotiyhdistyksestä. He painottivat matalaa kynnystä väkivallan puheeksiotossa. Perhe- ja lähisuhdeväkivaltatyön kehittämishanketta on rahoittanut Raha-automaattiyhdistys, Stora Enso Oyj sekä Kotkan, Haminan ja Kouvolan kaupungit. Hankkeen avulla he pystyvät tarjoamaan maksutonta tukea väkivallan uhkaa kokeville sekä väkivaltakierteen katkaisuun. (Toikka 2010, 2 - 3.)

Väkivallan puheeksiotossa on tärkeää toimia luottamuksellisesti. Työntekijän velvollisuus on ilmaista asian vakavuus asiakkaalle ja tarkastaa lasten ja nuorten tilanne perheessä sekä tehdä tarvittaessa lastensuojelullinen ilmoitus. Monesti väkivalta vahingoittaa koko perhettä, myös lapsia. (Toikka 2010, 7.)

8.9 Itseen kohdistuva väkivalta

Joskus väkivalta kohdistuu lapseen itseensä itsetuhoisuutena. Itsetuhoisuudella tarkoitetaan ajatuksia ja tekoja, jotka kohdistuvat lapseen itseensä väkivaltaisena tekona ja pahimmassa tapauksessa se voi johtaa lapsen kuolemaan. Itsetuhoisuus voi ilmetä kuvitelmina, ajatuksina tai haluna tappaa itsensä. Itsetuhoinen ihminen on yleensä piittaamaton omasta turvallisuudestaan. Lapsella voi esiintyä seuraavia itsetuhomuotoja: viiltely, polttaminen, ryntääminen liikenteen sekaan, uhkarohkeus, huumausaineiden käyttö, hirttäminen, ampuminen, jne. (Pieksamä & Puranen 2010, 1.)

Lapsen itsetuhoisuuden taustalla voivat olla masennus, käytös- ja tarkkaavaisuushäiriöt sekä perheeseen liittyvät tekijät. Haastava ja uhmakas käytös on sosiaalisesti hyväksymätön stressin purkautumisen keino, joka voi aiheuttaa turvallisuusriskin henkilölle itselleen tai muille ihmisille hänen ympärillään. Lapsi joka ei osaa viestiä ympäristön kanssa hyväksyttävällä tavalla, kärsii usein vuorovaikutustaitojen puutteesta, ympäristötekijöistä ja psyykkisistä tekijöistä. Lapsi on oppinut selviämään haastavan, jopa väkivaltaisen käytöksen avulla arjestaan. (Pieksämä & Puranen 2010, 2 – 4.)

Nuorten keskinäinen väkivalta, työpajan vetäjien yksikössä, on harvinaista fyysisessä muodossa. Ennemminkin väkivalta kohdistuu henkilökuntaan. Kiusaamista ilmenee jonkin verran nimittelyn ja matkimisen muodossa. (Pieksämä & Puranen 2010, 5.)

9 TUTKIMUS

9.1 Tutkimuksen taustatiedot ja toteuttaminen

9.1.1 Tutkimusongelmat ja tavoite

Lasten väkivaltainen käyttäytyminen, ja sitä myötä myös lasten keskinäinen väkivalta, on lisääntynyt huomattavasti (Sinkkonen 2008, 133). Lasten väkivaltaisuus on hyvin ajankohtainen huolenaihe, johon pitäisi puuttua jo varhaisessa vaiheessa. Vanhemmillä on ensisijainen kasvatusvastuu, mutta myös ammattikasvattajat, niin kouluissa kuin päiväkodeissakin, ovat vastuussa lapsen kehityksen normaalista kulusta, turvallisesta kasvuympäristöstä sekä aggressiokasvatuksesta. Halusimme tutkimuksessamme tarkastella kuinka yleistä lasten keskinäinen väkivalta on. Osallistuimme aiheeseen liittyvään seminaariin, joka käsitteli lasten ja nuorten keskinäistä väkivaltaa. Seminaari antoi meille mahdollisuuden tutkia seminaarissa esiteltyjen toimintakäytäntöjen hyötyjä lasten keskinäisen väkivallan ennaltaehkäisyssä. Tutkimuksemme tavoitteena on kuvata lasten keskinäistä väkivaltaa, sen yleisyyttä ilmiönä, minkälaista lasten väkivalta on ja mitä hyötyjä seminaarin työpajojen menetelmistä on ammattilaisille. Tutkimuksen tavoitteena on myös selvittää oliko väkivalta seminaarin työpajoista hyötyä ammattikasvattajille, saivatko he uusia ideoita omaan työhönsä ja tulevatko he tulevaisuudessa käyttämään työssään seminaarissa esiin tulleita työmenetelmiä.

Tutkimuskysymyksemme olivat:

1. Millaista väkivaltaa esiintyy alle 10 -vuotiaiden lasten keskuudessa ja kuinka yleistä se on?
2. Lasten ja nuorten keskinäinen väkivalta seminaarin toimintakäytäntöjen hyödyt ammattikasvattajalle?

9.1.2 Tutkimuksen toteuttaminen

Palautekyselylomakkeen aineisto kerättiin syyskuun kolmantena päivänä 2010 Lasten ja nuorten keskinäinen väkivalta- seminaarin yhteydessä. Palautekyselylomakkeet jaettiin seminaarin ilmoittautumispaikalla, johon lomakkeet tuli myös palauttaa päivän lopuksi. Palautekyselylomakkeita jaettiin päivän aikana 156 kappaletta, ja niitä palautui 35 kappaletta, jolloin vastausprosentti oli 22 %. Tutkimuksen luotettavuuden kannalta olisimme toivoneet suurempaa vastausprosenttia. Suurin osa seminaariin osallistujista ei osallistunut järjestettyihin työpajoihin, jolloin myös palautekyselylomakkeen vastausprosentti jäi odotettua pienemmäksi.

Tutkimuksemme osallistajat koostuivat lasten ja perheiden parissa työskentelevistä ammattilaisista (varhaiskasvatus, perhetyö, lastensuojelu, terveysneuvonta, oppilashuolto, seurakunta, kolmas sektori, jne.), sosiaali- ja terveysalan opiskelijoista ja opettajista. Rajasimme kohdejoukkomme alle 10 -vuotiaiden lasten kanssa työskenteleviin ammattilaisiin, ja näin ollen myös palautekyselylomakkeen vastauksista rajattiin ulkopuolelle kaikki yli 10-vuotiaiden lasten ja nuorten parissa työskentelevät osallistujat. Palautekyselylomakkeessa emme kokeneet tarpeelliseksi kartoittaa osallistujien ikää, sukupuolta tai asuinpaikkakuntaa, koska se ei olisi tuonut tarpeellista lisätietoa tutkimuksemme.

Käytimme haastattelutyypinä puolistrukturoitua lomakehaastattelua, jossa kysymykset olivat kaikille samat, eikä lomakkeessa ollut valmiita vastausvaihtoehtoja. Haastateltavat vastasivat kysymyksiin omin sanoin. (Eskola & Suoranta 2003, 86.) Kohdeyhmän ollessa suuri koimme parhaaksi menetelmäksi palautekyselylomakkeen käytön, jossa oli avoimet kysymykset. Valitsimme palautekyselylomakkeen, koska haas-

tattelumuoto olisi ollut liikaa aikavievä ja se olisi ollut mahdoton toteuttaa suuren seminaarin yhteydessä. Ainoastaan palautekyselylomakkeen kysymykset 1 - 6 koskivat omaa tutkimustamme. Kysymykset 7 ja 8 koskivat seminaarin järjestelyjä ja seminaaripäivän puheenvuoroja, ja näitä kysymyksiä emme käyttäneet tutkimuksessamme.

Tutkimuksessamme on käytetty kvalitatiivista eli laadullista analysointitapaa. Laadullisessa tutkimuksessa kuvataan jotakin ilmiötä tai tapahtumaa, eikä sen pyrkimys ole yleistää tilastollisesti. Laadullinen tutkimus antaa teoreettisen tulkintatavan jollekin ilmiölle, jonka avulla on mahdollisuus ymmärtää tiettyä toimintaa. Onkin tärkeää, että henkilöt joilta tietoa kerätään, tietävät tutkittavasta asiasta paljon tai heillä on siitä omakohtaisia kokemuksia. (Tuomi & Sarajärvi 2002, 87- 88.)

9.2 Tutkimustulokset

Palautekyselylomakkeessa oli yhteensä kahdeksan kysymystä, ja kysymysten 1 ja 2 avulla kartoitimme, mihin työpajoihin osallistujat osallistuivat päivän aikana, sekä missä ja minkä ikäisten lasten kanssa he työskentelevät. Päädyimme esittelemään palautekyselylomakkeen aineiston kysymykset ja tulokset kysymys kerrallaan. Palautekyselylomakkeeseen vastanneista 54 % työskenteli päiväkodissa, n. 14 % vastanneista työskenteli perheneuvolassa, 9 % koulussa, 9 % sijaishuollon parissa, ja loput vastanneista jakautuivat tasaisesti perhetyön, kuraattorin työn, perhepuiston, iltapäiväkerhon ja varhaiskasvatuksen hallinnon kanssa.

Kysymys 3: Saitko seminaarin työpajojen toimintakäytännöistä uusia ideoita työhösi? Millaisia?

Halusimme selvittää, koettiinko työpajojen toimintakäytännöt hyödyllisiksi osallistujien omassa työssä, ja saivatko he uusia ideoita ja työvälineitä omaan työympäristöönsä. Vastanneista 59 % koki saaneensa ideoita työpajoista. Vastanneista taas 36 % ei kokenut saaneensa minkäänlaista uutta tietoa. Tulosten perusteella voimme päätellä, että moni hyötyi työpajojen menetelmistä ja sai uusia ideoita työhönsä. Eniten ideoita synnytti Aggression portaiden Kiukku- ja Kapina -pajat, KiVa Koulu, Vertaissovittelu sekä Sosiaalinen media ja nettikiusaaminen. Seminaarin toimintakäytäntöjä pidettiin tärkeinä ja mielenkiintoisina, ja moni sai ideoita varsinkin Kapinapajan Sutuhaka-

toimintamallista. Vaikka kaikki työpajojen aiheet eivät vastanneet kohderyhmää, niin muutamat osallistujat kokivat kuitenkin voivansa soveltaa työkäytäntöjä omassa työssään. Sosiaalinen media ja nettikiusaaminen herättivät muutamissa kiinnostusta, ja asia koettiin myös uudeksi. Mielestämme ammattikasvattajien valistaminen nettikiusaamisesta ja yleensäkin Internetin vaaroista on tärkeää, sillä kiusaaminen on yhä etenevässä määrin siirtymässä virtuaalimaailmaan. Ammattikasvattajien olisi hyvä tiedostaa Internetin tuomat ongelmat, haasteet ja vaarat.

Kysymys 4: Mitä hyötyjä/ haittoja näet seminaarissa esiteltyjen toimintakäytäntöjen käyttöönotossa omassa työympäristössäsi?

Kysyimme mitä hyötyjä ja haittoja osallistujat kokivat toimintakäytäntöjen käyttöönotossa omassa työssään, ja vain 54 % vastaajista vastasi tähän kysymykseen. Kysymyksen asettelu saattoi olla hankala, ja moni jätti siitä syystä vastaamatta kysymykseen. Suurin osa vastaajista kuitenkin oli enemmän hyötyjen kuin haittojen kannalla. Haasteena nähtiin yhteisen käytännön puuttuminen työpaikalla ja uuden työmenetelmän markkinointi työyhteisön käyttöön vie oman aikansa. Yksi vastaajista toi tärkeän huomion esille, että menetelmien käyttöönotto vaatii aina perusteellista tuntemusta, jottei menetelmää aleta toteuttamaan väärällä tavalla. Palautteessa yksi vastaajista toi esille myös kulttuuri- ja kielimuurin tuomat haasteet toimintakäytäntöjen käyttöönotossa.

Kysymys 5: Millaiseen lasten ja nuorten keskinäiseen väkivaltaan olet työssäsi törmännyt? Mitkä olivat puuttumiskeinot?

Merkittävää oli, että jopa 90 % vastaajista oli törmännyt työssängsä lasten keskinäiseen väkivaltaan, ja suurin osa vastanneista työskenteli nimenomaan varhaiskasvatuksen piirissä. Vain yksi varhaiskasvatuksen hallintotasolla työskentelevä henkilö ei ollut törmännyt työssängsä lasten keskinäiseen väkivaltaan ja yksi osallistuja jätti vastaamatta kysymykseen, joten vastausprosentti oli hyvin korkea. Voidaankin todeta, että väkivalta lasten keskuudessa on todella yleistä myös pienten lasten välillä. Hankosen mukaan kiusaaminen onkin osa arkipäivää myös päiväkodeissa. (Hankonen 2010, 39). Kysyttäessä osallistujilta, millaiseen lasten keskinäiseen väkivaltaan he kohtaavat työssängsä, vastaajat listasivat seuraavat väkivallan ilmenemismuodot yleisimmiksi:

- kiusaaminen/ koulukiusaaminen

- fyysinen väkivalta, kuten potkiminen, lyöminen, töniminen, nipistäminen, vaatteiden repiminen, pienimmillä lapsilla pureminen, hiekan/ kiven heitto ja leluilla hakkaaminen

- psyykkinen ja henkinen väkivalta, kuten nimittely, leikin ulkopuolelle jättäminen, haukkuminen, uhkailu, huomiotta jättäminen

Vastaajat mainitsivat lasten keskinäisen väkivallan puuttumiskeinoiksi keskustelun, sylin, erottamisen, anteeksipyyntön, jäähy, yhteisökasvatuksen, ilmoituksen lasten vanhemmille sekä yhteistyön heidän kanssaan. Myös lapsen ohjaaminen muun toiminnan pariin, hyvä valvonta, tunteiden nimeäminen, empatia- kasvatus, satukirjan lukeminen, tunteiden hallintakeinojen opettelu, aikuisen väliintulo ja yhteisöpalaverit toimivat puuttumiskeinoina lasten keskinäisiin väkivaltatilanteisiin. Kaikista yleisin puuttumiskeino tutkimuksen mukaan oli keskustelu ja vanhempien kanssa tehtävä yhteistyö. Näemme, että moni sai juuri keskusteluun uusia työvälineitä työpajojen pohjalta.

Kysymys 6: Olivatko työpajojen toimintakäytännöt entuudestaan tuttuja? Tuletko käyttämään seminaarissa esiteltyjä toimintakäytäntöjä työssäsi?

Kyselyyn vastanneista suurimmalle osalle (31 %) työpajojen toimintakäytännöt olivat jo entuudestaan tuttuja. Kysymykseen vastaamatta jätti 36 %, joten todellista työpajojen tunnettavuutta on hankala sanoa. Vastanneista 18 % ei tuntenut toimintakäytäntöjä entuudestaan. Kysymyksen toisessa osassa, 36 % vastaajista kertoi tulevansa käyttämään menetelmiä omassa työssään. Vastaavasti 10 % ei tule käyttämään menetelmiä, ja yhdellä vastaajista on jo menetelmät käytössä omalla työpaikallaan. Puolet, eli 50 % vastaajista, ei vastannut ollenkaan kysymykseen, tulevatko käyttämään toimintakäytäntöjä myöhemmin. Kysymys olisi voinut olla kahtena erillisenä kysymyksenä, jolloin se olisi selkeämpi, ja täten vastausprosentti olisi voinut olla suurempi.

9.3 Tutkimuksen yhteenveto

Palautelomakkeiden vastausten pohjalta näemme, että esitellyt toimintakäytännöt olivat osittain jo tuttuja osallistujille, mutta vain harvalla käytössä. Tutkimuksemme osoitti, että tällaisen seminaarin työpajojen toimintakäytännöistä alan ammattilaiset saavat uusia ideoita omaan työhönsä, ja seminaarin avulla menetelmät saivat lisää tunnettavuutta. Seminaari aktivoi osallistujia ottamaan myös seminaarissa esiin tulleet menetelmät uudelleen käyttöön omassa työssään.

Saamiemme tulosten perusteella alle kouluikäisten lasten keskuudessa ilmenee paljon väkivaltaa, vaikkakin se mielletään usein pelkäsi nahisteluksi. Puuttumiskeinoina yleisimpiä oli keskustelu, joka onkin tärkeä osa aggressiokasvatusta. Seminaarin myötä ammattikasvattajat saivat työvälineitä keskusteluun, väkivaltatilanteihin puuttumiseen sekä aggressiokasvatukseen. Päiväkotikiusaamisesta on vielä hyvin vähän tutkittua tietoa, mutta saamassamme palautteessa selvisi, että päiväkotikiusaaminen on yhtä arkinen asia kuin koulukiusaaminenkin. Kiusaaminen voi olla lasten keskuudessa fyysistä, psyykkistä ja henkistä, ja jo kolmivuotiaiden lasten keskuudessa esiintyy psyykkisen väkivallan merkkejä. Tutkimuksemme luotettavuuteen vaikuttaa kuitenkin alhainen vastausprosentti. Myös avoimet kysymykset ovat voineet synnyttää väärinymmärryksiä, jotka ovat voineet vaikuttaa tutkimuksen luotettavuuteen.

10 POHDINTA

Lasten keskinäisen väkivallan yleisin muoto on kiusaaminen, joka ilmenee niin kouluissa kuin päiväkodeissa. Lain mukaan päivähoidon tulisi tarjota lapselle turvalliset ihmissuhteet ja edistää lapsen tasapainoista kehitystä. Myös koululainsäädännössä todetaan, että lapsella on oikeus turvalliseen opiskeluympäristöön. Näiden lakien nojalla päiväkodin ja koulun tulee puuttua ongelmiin jotka estävät, hidastavat tai häiritsevät lapsen hoitoa ja oppimista. Normaaliin kehitykseen kuuluva riitely tai kinastelu lasten kesken ei ole vielä välttämättä puuttumisen paikka. Jokaisessa ihmisessä on luontaista aggressiota, ja se on osa kommunikaatiota. Välienselvittelyillä on oma kehityksellinen tehtävä lapsen kehityksessä, joiden avulla lapsi oppii tunnistamaan ja hallitsemaan tunteitansa. Lasten kiusoittelu muuttuu kiusaamiseksi silloin, kun se kohdistuu yhteen ja samaan henkilöön toistuvasti tahallisenä vihamielisenä käytöksenä. Tällöin lapsen

kehitys ja mielenterveys voi olla vaarassa häiriintyä. Asian puheeksiotto vanhempien kanssa voi olla kuitenkin arkaluontoinen asia, ja tämän vuoksi ammattikasvattajat ovat haasteellisessa asemassa. Kiusaamiselta ei saa kuitenkaan ummistaa silmiä, sillä jo lakikin velvoittaa siihen puuttumisen.

Väkivaltatapausten raaistuessa ammattikasvattajien työ käy yhä haasteellisemmaksi, ja näin ollen aggressiokasvatukseen tulisi panostaa tulevaisuudessa yhä enemmän. Lasten keskinäiseen väkivaltaan tulisi myös puuttua jo hyvin varhaisessa vaiheessa, sillä väkivallalla on pitkäaikaiset vaikutukset ja seuraukset yksilön elämään. Uutena haasteena näkisimme kiusaamisen siirtymisen vapaa-ajalle, ja sitä kautta myös Internetiin. Nettikiusaaminen on vielä tuore ilmiö ja ongelma on tiedostettu vasta lähiaikoina. Kiusaamiseen päiväkodissa ja koulussa on mahdollisuus puuttua heti, mutta netissä tapahtuva kiusaaminen jää usein aikuisilta huomaamatta. Internetissä tapahtuvaa kiusaamista ei valvota, eikä siitä ota kukaan myöskään vastuuta. Koulussa alkanut kiusaaminen mielletään samaksi myös koulun ulkopuolella, koska samat sosiaaliset suhteet pitävät kiusaamisprosessia yllä. Pohdimmekin, kuka valvoo ja ottaa vastuun kiusaamisesta, joka ilmenee virtuaalimaailmassa.

Lapset ovat jatkuvassa vuorovaikutuksessa myös muun median, kuten tietokonepelien ja elokuvien kanssa, joiden sisältö on kyseenalaista. Väkivalta on jatkuvasti esillä eri medioissa, ja mediaväkivalta onkin nykyaikana hyvin tavallinen osa lasten ja nuorten viihdettä sekä vapaa-aikaa. Huolestuttaa se, että tutkimuksen mukaan jatkuva mediaväkivallalle altistuminen voi aiheuttaa lapselle tunteiden turtumista, samaistumisilmiöitä, aggressioita, moraalin heikkenemistä sekä mallioppimista, joka voi johtaa väkivallan lisääntymiseen. Aikuisella, oli hän sitten lapsen vanhempi tai ammattikasvattaja, on vastuu suojella lasta mediaviidakon vaaroilta, sekä taata lapselle kasvu-rauha. Lapsien kanssa on myös tärkeää keskustella ja opettaa mediakasvatusta, jotta lapset oppivat itse suodattamaan haitallisen informaation ja kysyä tarvittaessa neuvoa aikuiselta. Huolestuttavaa on, jos lapsi alkaa pitää saamiaan medianmalleja normaaleina ja hyväksyttävänä.

Emme voi olla huomioimatta sitä tosiseikkaa, että varhainen kiintymyssuhde eli lapsen suhde hoitajaan tulee vaikuttamaan ja luomaan pohjaa koko lapsen tulevalle elämälle. Perhe on lapsen ensisijainen kasvattaja ja perheen sisällä tapahtuva vuorovaiku-

tus vaikuttaa lapsen sosiaalisten taitojen ja moraalien kehitykseen, turvallisuuden tunteen syntymiseen ja mallien siirtymiseen sukupolvelta toiselle. Lapsi oppii aggressiivista käyttäytymismallia kahdella tavalla, joko lapsen aggressiivisia reaktioita vahvistetaan tai lapsi näkee aggressiivisen käyttäytymisen malleja ja alkaa jäljitellä niitä. Tutkimuksissa on todettu, että lapset, jotka kokevat tai näkevät väkivaltaa perheessä, on riski syyllistyä itse väkivaltaiseen käyttäytymiseen myöhemmin elämässään. Väkivallan malli siirtyykin siis perintönä sukupolvelta toiselle. Vanhempien olisikin hyvä tiedostaa omassa käytöksessään, että lapset oppivat vanhemmiltaan niin hyvät kuin huonot mallit, eivätkä osaa erotella niitä toisistaan.

Työtä tehdessämme opimme, että lasten aggressiiviseen käyttäytymiseen vaikuttavat monet tekijät, eikä lapsen aggressiivinen käytös ole aina yksiselitteistä. Opimme myös, että kasvatusvastuuta ei voi pilkkoa. Mitä heikommat edellytykset on kodilla, sitä suurempi rooli ja vastuu on ammattikasvattajilla. Jos lapsella on huonot lähtökohdat kotona, voi hoitaja esimerkiksi päiväkodissa toimia korvaavana kasvattajana.

Tutkimuksemme lisäsi omaa tietouttamme alle 10-vuotiaiden lasten keskinäisestä väkivallasta ja sen yleisyydestä. Saimme myös käsityksen siitä, kuinka laaja väkivallan käsite on ja mitä kaikkea se sisältää.

LÄHTEET

Aho, S. & Laine, K. 2002. Minä ja muut. Kasvaminen sosiaaliseen vuorovaikutukseen. Keuruu: Otavan Kirjapaino Oy.

Cacciatore, R. 2007. Aggression portaat. Opetusmateriaali kouluille. Vammala: Vammalan Kirjapaino Oy.

Cacciatore, R. 2008. Tunteita on!. Teoksessa Cacciatore, R. & Hurme, V.(toim.) Kiukkukirja. Aggressiokasvattajan käsikirja – vauvasta kouluikään. Helsinki: VL-Markkinointi Oy.

Cacciatore, R. 2009. Tunteita on!. Teoksessa Cacciatore, R., Hurme, V.(toim.) & Lehtikangas, M.(toim.) Kapinakirja. Aggressiokasvattajan käsikirja – koululaisesta aikuiseksi. Helsinki: VL – Markkinointi Oy.

Ellonen, N., Kivivuori, J. & Kääriäinen, J. 2007. Lapset ja nuoret väkivallan uhreina. Helsinki: Edita prima Oy.

Eskola, J. & Suoranta, J. 2003. Johdatus laadulliseen tutkimukseen. Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino Oy.

Gellin, M. 2010. Lähisovittelu. Teoksessa Poikela, E.(toim.) Sovittelu. Ristiriitojen kohtaamisesta konfliktien hallintaan. Jyväskylä: PS - Kustannus.

Hairo, T. & Hyppänen, M. Järjestöpaja. PowerPoint- esitys. Lasten ja nuorten keskinäinen väkivalta- seminaari 3.9.2010. Kuusankoski: Kymenlaakson ammattikorkeakoulu.

Hamarus, P. 2006. Koulukiusaaminen ilmiönä. Yläkoulun oppilaiden kokemuksia kiusaamisesta. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.

Hankonen, R. 2010. ”Me ei olla sun kaa”. Päiväkoti- ikäiset kiusaavat toisiaan, kun aikuisen valvonta pettää. Tehy- lehti 9/2010, s. 39.

Harjunkoski, S-M. & Harjunkoski, R. 1994. Kiusanhenki lapsenkengissä. Koulu-kiusaaminen – haaste kasvattajalle. Juva: Kirjapaja.

Holmberg-Kalenius, T. 2008. Elämää koulukiusaamisen jälkeen. Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino Oy.

Huhtanen, K. 2007. Kun huoli herää. Varhainen puuttuminen koulussa. Juva: PS-Kustannus.

Höistad, G. 2003. Irti kiusaamisen kierteestä. Opas kouluille ja kasvattajille. Helsinki: Kirjapaja Oy.

Inkinen, T. 2005. Johdettava polku lasten tietoyhteiskuntaan. Teoksessa Lahikainen, A., Hietala, P., Inkinen, T., Kangassalo, M., Kivimäki, R. & Mäyrä, F.(toim.) Lapsuus mediamaailmassa. Näkökulmia lasten tietoyhteiskuntaan. Helsinki: Gaudeamus.

Karjalainen, K-M. & Pauna, M. Lapsen tapaturma – Vahinko vai keskinäistä väkivaltaa?. Luentomateriaali. Lasten ja nuorten keskinäinen väkivalta -seminaari 3.9.2010. Kuusankoski: Kymenlaakson Ammattikorkeakoulu.

Karjalainen, K-M. & Pauna, M. Lapsen tapaturma – Vahinko vai keskinäistä väkivaltaa?. PowerPoint-esitys. Lasten ja nuorten keskinäinen väkivalta -seminaari 3.9.2010. Kuusankoski: Kymenlaakson Ammattikorkeakoulu.

Keltikangas-Järvinen, L. 1999. Aggressiivinen lapsi. Miten ohjata lapsen persoonallisuuden kehitystä. Helsinki: Otava.

Keskinen, S. & Hopearuoho-Saajala, K. 1994. Pojat päivähoidossa. Varhaiskasvatus. Helsinki: Kirjayhtymä Oy.

Kirves, L. & Stoor-Grenner, M. 2010. Kiusaavatko pienetkin lapset?. Helsinki: Mannerheimin lastensuojeluliitto.

Kirves, L. & Stoor–Grenner, M. 2010. Negatiivisen vuorovaikutuksen kehäprosessi. Teoksessa Kirves, L. & Stoor–Grenner, M. Kiusaavatko pienetkin lapset?. Helsinki: Mannerheimin lastensuojeluliitto.

Kokkonen, K. 2010. ”Sä et saa tulla leikkiin”. Kiusaaminen on väkivaltaa. Lapsemme - lehti 2/2010, s. 22 – 24.

Koko perhe kierteessä. Lähisuhdeväkivalta ja alkoholi. 2007. Sosiaali- ja terveystieteiden ministeriö: Helsinki.

Kronqvist, E-L. & Pulkkinen, M-L. 2007. Kehityspsykologia. Matkalla muutokseen. 1. painos. Helsinki: WSOY.

Kytösaho, S. & Huhtaranta–Lehtinen, M. Sosiaalinen media ja nettikiusaaminen. PowerPoint-esitys. Lasten ja nuorten keskinäinen väkivalta- seminaari 3.9.2010. Kuusankoski: Kymenlaakson Ammattikorkeakoulu.

Lastensuojelulaki 13.4.2007/471.

Litja, T. & Oinonen, M. 2000. Mä en haluu!. Leikki- ikäisen arjen pulmia. Helsinki: Edita.

Lämsä, A–L.(toim.) 2009. Mun on paha olla. Näkökulmia lasten ja nuorten psyykkiseen hyvinvointiin. Jyväskylä: PS - Kustannus.

Manner-Raappana, T. 2007. Mediamaailma kasvattajana. Teoksessa Määttä, K.(toim.) Helposti särkyvää. Nuoren kasvun turvaaminen. Helsinki: Gummerus Kirjapaino Oy.

Martsola, R. & Mäkelä-Rönholm, M. 2006. Lapsilta kielletty. Kuinka suojella lasta mediatraumalta. Helsinki: Kirjapaja Oy.

Mellin, A. Nuorisovaltuustot. PowerPoint-esitys. Lasten ja nuorten keskinäinen väkivalta -seminaari 3.9.2010. Kuusankoski: Kymenlaakson Ammattikorkeakoulu.

Nyqvist, L. 2007. Nuoret väkivallan silmässä. Teoksessa Määttä, K.(toim.) Helposti särkyvää. Nuoren kasvun turvaaminen. Helsinki: Gummerus Kirjapaino Oy.

Olweus, D. 1992. kiusaaminen koulussa. Keuruu: Otava.

Pieksemä, A. & Puranen, J. Itseen kohdistuva väkivalta – Itsetuhoisuus. Luentomateriaali. Lasten ja nuorten keskinäinen väkivalta -seminaari 3.9.2010. Kuusankoski: Kymenlaakson Ammattikorkeakoulu.

Pulkkinen, L. 2002. Mukavaa yhdessä. Sosiaalinen pääoma ja lapsen sosiaalinen kehitys. Jyväskylä: PS- kustannus.

Rusanen, E. 1995. Ongelmalapset päivähoitossa?. Tutkimus kasvatuskäytäntöjen kehittämistä päiväkodissa ja perhepäivähoitossa. Helsinki: Suomen Kuntaliitto.

Salmivalli, C. 1998. Koulukiusaaminen ryhmäilmiönä. Tampere: Tammer- Paino Oy.

Salmivalli, C. 2003. Koulukiusaamiseen puuttuminen. Kohti tehokkaita toimintamalleja. Jyväskylä: PS - Kustannus.

Salokoski, T. 2007. Esipuhe. Teoksessa Anderson, G- A., Gentile, D- A. & Buckley, K- E. 2008. Kuvista teoksi. Väkivaltapelien vaikutukset lapsiin ja nuoriin. Helsinki: Like.

Sinkkonen, J. 2008. Mitä lapsi tarvitsee hyvään kasvuun. Juva: WS Bookwell Oy.

Suomen sovittelufoorumien hallitus. 2010. Esipuhe. Teoksessa Poikela, E.(toim.) Sovittelu. Ristiriitojen kohtaamisesta konfliktien hallintaan. Jyväskylä: PS - Kustannus.

Tahkokallio, K. 2003. Mitä tehdä levottomille lapsille. Juva: WS Bookwell Oy.

Tiensuu, J. 2005. Ei ole sama kuka lastasi kasvattaa. Päiväkotikasvatuksen erityispiirteitä. Vantaa: EduFin.

Toikka, V-M. Ota ajoissa väkivalta puheeksi. PowerPoint-esitys. Lasten ja nuorten keskinäinen väkivalta -seminaari 3.9.2010. Kuusankoski: Kymenlaakson Ammattikorkeakoulu.

Tuomi, J. & Sarajärvi, A. 2002. Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino Oy.

Väisänen, H. Vertaissovittelu. PowerPoint- esitys. Lasten ja nuorten keskinäinen väkivalta- seminaari 3.9.2010. Kuusankoski: Kymenlaakson Ammattikorkeakoulu.

Wais, M., Kiefer, A., Eklund-Schöpper, A. & Suomen antroposofinen liitto. 2005. Lapsuus ja nuoruus nykyaikana. Kasvatuksen mielekkyydestä ja mielettömyydestä. Helsinki: Kirjakas Oy.

Tervetuloa Etelä-Suomen aluehallintoviraston ja Kymenlaakson ammattikorkeakoulun yhteistyössä järjestämään Perhe- ja lähisuhdeväkivalta -teemaseminaariin 4.

LASTEN JA NUORTEN KESKINÄINEN VÄKIVALTA

Aika: Perjantai 3.9.2010 klo 8.30–16

Paikka: KyAMK, Sairaalanukuja 6, Kouvola (Kuusankoski), Auditorio

Kohderyhmä: Lasten ja perheiden kanssa työskentelevät (varhaiskasvatus, perhetyö, lastensuojelu, terveysneuvonta, oppilashuolto, seurakunta, kolmas sektori ym.), sosiaali- ja terveysalan opiskelijat, opettajat ja kaikki aiheesta kiinnostuneet

Ohjelma:

Päivän puheenjohtajana lääninsosiaalitarkastaja Marja Kaasalainen Etelä-Suomen AVI:sta

8.30–8.45 Ilmoittautuminen

8.45–9.00 Orientaatio seminaariin ja työpajojen ohjeistus
yliopettaja Minna Veistilä, KyAMK

9.00–10.00 Miltä lasten ja nuorten keskinäinen väkivalta näyttää?
Tutkija Juha Kääriäinen, Poliisiammattikorkeakoulu

10.00–10.30 Kommenttipuheenvuoro Kymenlaakson näkökulmasta
Nuorisopoliisi Mikko Kvist

10.30–10.45 Jaloittelu/kahvitauko

10.45–12.30 Lapsen ja nuoren kasvu väkivallattomuuteen
LL, lastenpsykiatrian erikoislääkäri Raisa Cacciatore, Väestöliitto

12.30–13.15 Lounastauko

13.15–15.15 Työpajat (iltapäiväkahvi työskentelyn lomassa)
KyAMK:n opiskelijaryhmä

15.15–15.45 Valintojen virta
Kuusankosken Teatteri

15.45–16.00 Tilaisuuden päätös, keskustelu ja jatkosuunnitelmat
lääninsosiaalitarkastaja Marja Kaasalainen

Tilaisuus on osallistujille maksuton.

Ilmoittautuminen 15.8.2010 mennessä auli.kuusikunnas@kyamk.fi

Tervetuloa!

Lisätietoja seminaarista: minna.veistila@kyamk.fi 044 702 8413

Lasten ja nuorten keskinäinen väkivalta seminaari 3.9.2010 – Palautelomake

1. Mihin seminaaripäivän työpajoihin osallistuit?
2. Missä työskentelet ja minkä ikäisten lasten/nuorten parissa?
3. Saitko seminaarin työpajojen toimintakäytännöistä uusia ideoita työhösi? Millaisia?
4. Mitä hyötyjä/haittoja näet seminaarissa esiteltyjen toimintakäytäntöjen käyttöönotossa omassa työympäristössäsi?
5. Millaiseen lasten ja nuorten keskinäiseen väkivaltaan olet työssäsi törmännyt? Mitkä olivat puuttumiskeinot?
6. Olivatko työpajojen toimintakäytännöt entuudestaan tuttuja? Tuletko käyttämään seminaarissa esiteltyjä toimintakäytäntöjä työssäsi?

7. Kerro ajatuksiasi seminaarin järjestelyistä.

Kommentoi muutamalla sanalla seminaarin puheenvuoroja:

Miltä lasten ja nuorten keskinäinen väkivalta näyttää? *Juha Kääriäinen*

Kommenttipuheenvuoro Kymenlaakson näkökulmasta. *Mikko Kvist*

Pienen lapsen kasvu väkivallattomuuteen. *Raisa Cacciatore*

8. Miten päivän anti vastasi odotuksiasi? Oliko aihe mielestäsi ajankohtainen?

Kiitos palautteestasi!